

**დრამატურგის ისტორიული პიესა
და ისტორიკოსის იდეოლოგიური ინტერპრეტაცია:
ნიკო ბერძენიშვილის გამოხმაურება
პოლიკარპე კაკაბაძის „კახაბერის ხმლის“ გამო**

მერაბ ღაღანიძე

1954 წელს გამოიცა დრამატურგ პოლიკარპე კაკაბაძის (1895-1972) „რჩეულ თხზულებათა“ თითქმის ოთხასგვერდიანი კრებული, რომელშიც, სხვა პიესებთან ერთად, შესული იყო პირველად დაბეჭდილი „დავით მერვე“ (კაკაბაძე 1954: 131-228).¹

1955 წლის გაზეტ „ლიტერატურულ გაზეთში“ გამოქვეყნდა ისტორიკოს ნიკო ბერძენიშვილის სტატია-რეცენზია „დავით მერვის“ გამო (ბერძენიშვილი 1955).²

მოულოდნელი დამთხვევა აღმოჩნდა, რომ 1971 წელს ორივე ტექსტი განმეორებითი და საბოლოო გამოცემისას ორივე ავტორის კრებულებში შევიდა.

პიესა, რომელსაც თავდაპირველად „ბახტრიონი“ ერქვა, ხანგრძლივად იწერებოდა, 1929 წლიდან მოყოლებული, მაგრამ მეტ-ნაკლებად ჩამოყალიბებული სახე მან, როგორც ჩანს, სწორედ 1954 წელს მიიღო.³ თუმცა თხზულებამ მანამდეც და შემდგომაც არაერთი ცვლილება განიცადა, რაც საგანგებო საარქივო-ტექსტოლოგიურ კვლევასა და შესწავლას იმსახურებს. მაინც, ნაწარმოების საბოლოო ავტორისეულ ვერსიად მიჩნეული უნდა იქნეს ტექსტი, რომელიც დრამატურგმა „კახაბერის ხმლის“ სახელწოდებით შეიტანა სიკვდილამდე ცოტა ხნით ადრე გამოცემულ საკუთარ თხზულებათა ორთომეულის პირველ ტომში (კაკაბაძე 1971: 104-251). ამავე დროს, არსებობს პიესის საოპერო ვერსიაც – ლიბრეტოს სახით, რომელსაც „ბახტრიონი“ ეწოდება და რომელიც, თავად კაკაბაძის მიხედვით, 1934 წელსაა შესრულებული. ამ ლიბრეტოს ტექსტი იმავე ორთომეულის მეორე ტომშია შესული (კაკაბაძე 1973: 503-540).

„კახაბერის ხმლის“ მოკლე ლიტერატურული, სასცენო და მუსიკალურ-სასცენო ისტორია ამგვარია: მუშაობა პიესაზე, რომელსაც იმჟამად „ბახტრიონი“ ეწოდებოდა, პოლიკარპე კაკაბაძეს დაუწყო „ყვარყვარე თუთაბერის“ დამთავრებისთანავე, 1929 წელს, ხოლო 1934 წელს მისი დადგმა რუსთაველის თეატრში ჩაუფიქრებია სანდრო ახმეტელს, თუმცა ის მაშინ სცენამდე აღარ მისულა. იმავე, 1934 წელს პიესის მიხედვით დრამატურგს შეუქმნია საოპერო ლიბრეტო, რომლის საფუძველზე კომპოზიტორ გრიგოლ კილაძეს დაუწერია ოპერა „ბახტრიონი“, მაგრამ, გენერალურ რეპეტიციაზე მისი ჩვენების შემდეგ, იმჯერად არც ის დადგმულა. გამოუქვეყნებელი პიესა 1936 წლის ოქტომბერში განუხილავთ საქართველოს მწერალთა კავშირში, თუმცა ნაწარმოები, გამართული მსჯელობის შედეგად, დაუწუნებიათ გამოსაქვეყნებლად. 1940-იანი წლებიდან ავტორი მას უცვლის სახელწოდებას და არქმევს „კახაბერის ხმალს“. 1946 წელს მარჯანიშვილის თეატრში ჩატარებულა მის საფუძველზე მომზადებული სპექტაკლის გენერალური რეპეტიცია, მაგრამ საბოლოოდ ისიც აღარ წარმოდგენილა სცენაზე. როგორც ითქვა, პირველად პიესა, სახელწოდებით „დავით მერვე“, გამოქვეყნდა დრამატურგის საავტორო კრებულში 1954 წელს. „კახაბერის ხმალი“ პირველად, გიგა ლორთქიფანიძის რეჟისორობით, დაიდგა მარჯანიშვილის თეატრში, 1965 წელს, ხოლო მომდევნოდ, თეატრის გაყოფის შემდეგ, 1968 წელს, – სპექტაკლი გადატანილი იქნა რუსთავის თეატრში (კაკაბაძე 2011: 171, 174-176); ზღრ. (კაკაბაძე 2003: 326-335).

მიუხედავად იმისა, რომ პიესის მოქმედება შუა საუკუნეთა საქართველოს სამეფოს და, კონკრეტულად, მეფე დავით მერვის (სახელისუფლო მმართველობა: 1293-1311) – მეფე დიმიტრი მეორე

თავდადებულის ძის – ხანას უკავშირდება, კომედია⁴ მაინც ავტორისეულ წარმოსახულ გარემოში ვითარდება და არანაირად არ აღწერს კონკრეტულ ისტორიულ ფაქტებსა და გარემოებებს, არ ეფუძნება და არ გაშლის ისტორიულად დამოწმებულ მოვლენებს და, მით უმეტეს, არანაირად არ ასახავს – თუნდაც მცირედად – დავით მერვის მეფობას, რომელიც საკმარისადაა ცნობილი ისტორიული წყაროებით.⁵ საყურადღებოა, რომ კაკაბაძის საოპერო ლიბრეტოს „ბახტრიონის“ ერთ-ერთი მოქმედი პირი, სიუჟეტურად იგივე მეფე, საერთოდ, უსახელოა, ხოლო პიესასთან შედარებით ეს ბევრად მოკლე (ან შემოკლებული) ტექსტი საერთოდ არ უკავშირდება საქართველოს წარსულის რომელიმე განსაზღვრულ, გარკვეულ პერიოდს.

აღსანიშნავია, რომ დავით მერვის მეფობა გამორჩეული იყო მძაფრი, მრავალწლიანი დაუმორჩილებლობით მონღოლი დამპყრობლების მიმართ და ამ ბრძოლებს პირადად ხელმწიფე მეთაურობდა (ლომინაძე 1979: 609-612), მაგრამ მათ არავითარი მნიშვნელობა არ ენიჭება დრამატურგის ჩანაფიქრისათვის და ისინი სრულიადაც არ მიიქცევენ მწერლის ყურადღებას.

ზოგადად, შესაძლოა ითქვას, რომ, მწერლის მხრივ, „კახაბერის ხმალი“ არსად მჟღავნდება რამენაირი მცდელობა, რამდენადმე მაინც აღწერილი იქნეს რომელიმე კერძო დრო ან დაცული იქნეს კერძო დროისეული ყოფითი სიზუსტე. პიესაში ქვეყნის წარსული წარმოდგენილია მხოლოდ მითოსურ-ფოლკლორულად, მითოსურ-ფოლკლორული სახეებით, თუმცა ნაწარმოების მოქმედების ქრონოლოგია თითქმის უნდა განისაზღვრებოდეს მეცამეტე-მეთოთხმეტე საუკუნეების მიჯნით, დავით მერვის მეფობით, რაც ნაწარმოების ზოგიერთი ვერსიის სათაურითაცაა გაცხადებული.

პიესის მიხედვით, ამბის მსვლელობის დასაწყისშივე საქართველო დაპყრობილია მტრის მიერ, რომელსაც ტექსტში განუსაზღვრელად „თათრები“ ეწოდება, ხოლო ქვეყნის მდგომარეობა ყოველმხრივ და უკიდურესად ბედკრულია: გლეხი არ შრომობს და არაფერს ქმნის, მეომარი არ იბრძვის და არ იცავს სამშობლოს, ცოლ-ქმარი დაუძლურებულა და არ ზრდის შთამომავლობას, ბრძენი მიმალულა და არავის ასწავლის რასმე სასარგებლოს, მეფე დამფრთხალია და არც ცდილობს სახელმწიფოებრივ საქმეთა წარმართვას, ქვეყნის ძლიერების საყრდენი – ბახტრიონის ციხესიმაგრე – მტერს უკავია, ქვეყნის მხსნელად ნაგულვები კახაბერი დატყვევებულია და ორმოშია ჩაგდებული, ხოლო მისი უძლეველი ხმალი – „კახაბერის ხმალი“ – უსარგებლოდ აგდია უსაქმური გლეხის კერაზე.

ნაწარმოებში მოქმედებათა განვითარებისას, მოულოდნელად და უცაბედად, მაინც ჩამოყალიბდება მოხალისე მებრძოლთა ლაშქარი, რომელიც სხვადასხვა ხრიკის გამოყენებით გაათავისუფლებს ბახტრიონს, შიგნით მყოფთა ნებისით თუ უნებლიე დახმარებითაც, თუმცა ამ ბრძოლას მეთაურად არც მეფე უდგას და არც კახაბერი, რომელიც, სამშობლოს გადამრჩენად არის მიჩნეული, მხოლოდ პიესის ბოლოს, მხოლოდ სახილველის სიღრმეში გამოჩნდება ბუნდოვანი აჩრდილის სახით, როცა მას მის საკუთარ ხმალს გადასცემს სახალხო მეომართა მეთაურის განთავისუფლებული ცოლი, სულ ცოტა ხნით ადრე გამოხსნილი ბახტრიონის ტყვეობიდან.⁶

როგორც ჩანს, დრამატურგს მიზნად არ დაუსახავს, „კახაბერის ხმალს“ ჰყოლოდა ერთი წამყვანი მოქმედი პირი, რომელიც ნაწარმოების მთელ ქმედებასაც იტვირთავდა, დამუხტავდა, განაპირობებდა, და ავტორის სათქმელსაც შეძლებისდაგვარად ცხადად გადმოსცემდა. ამ შემთხვევისას, პიესის თავისთავად მითოსურ-ფოლკლორულმა სულისკვეთებამ, მაგრამ არა იმდენად ეპიკურმა ჩარჩო-საფუძველმა, რამდენადაც უფრო საერთო-ხალხურმა მდინარებამ და მისწრაფებამ, ან საერთო-სახალხო გამოხატულებამ განსაზღვრა, რომ თხზულების განფენილობაში ქცევათა თუ საქციელთა სიმძიმე გადანაწილებულიყო სხვადასხვა მოქმედ პირთა მთლიანობაზე, – ერთი რომელიმე გამორჩეული გმირის გამოკვეთის გარეშე. საქმე ისაა, რომ მოლაშქრეთა მეთაური გოსტაშაბი პიესის განმავლობისას ხანგამოშვებით, იშვიათად გამოჩნდება ხოლმე; მეფე დავით მერვე, რომელიც პიესის სასათაურე პერსონაჟადაც კი პქონდა არჩეული ავტორს ერთ დროს (ყოველ შემთხვევაში, იმ დროს, როცა პიესას რეცენზიით გამოეხმაურა ნიკო ბერძენიშვილი), საერთოდ, ფერმკრთალად გაიელვებს

პიესის განმავლობაში და, ფაქტობრივად, არავითარი განსაკუთრებული ქმედებით არ გამოირჩევა; დაბოლოს, კახაბერი, რომელიც პიესის საბოლოო ვერსიაში სასათაურე პერსონაჟი ხდება, ხილულად სულაც არ ჩნდება პიესის განმავლობაში და მისგან მკითხველი თუ მაყურებელი ერთ სიტყვასაც ვერ მოისმენს.⁷

ღირსშესანიშნავია ისიც, რომ თავად გოსტაშაბიც ირეკლავს ნაცარქექიას ფოლკლორულ სახეს,⁸ რომელიც სრულიადაც არ ხასიათდება რამენაირი ეპიკური თვისებებით და, როგორც ზღაპრის პერსონაჟი, უფრო საკუთარი მოხერხებულობით, მოტყუებითა და მოწინააღმდეგის სიბრყვით მეშვეობით აღწევს გამარჯვებას.⁹ ჩვეულებრივ, ნაცარქექიას მთავარი თვისება უსაქმურობა და უმოქმედობაა, მაგრამ თუკი იგი რასმე საქმეს ან ქმედებას შეუდგება, სინამდვილეში ესეც უთუოდ თვალმაქცობა და თვითმარქვიობაა.

საერთოდ, „კახაბერის ხმლის“ მოქმედ პირებს გაუფერულებული, ხშირად წაშლილიც აქვთ საკუთარი პიროვნული სახე, რადგან ისინი განუწყვეტლად ფარავენ ან გაურბიან თავის ვინაობასაც და მეობასაც, ერთთავად თვალმაქცობენ და თვითმარქვიობენ, მუდამ ირგებენ თუ იცვლიან ნიღაბს: გოსტაშაბი ქვეყნის გადასარჩენ საქმეს ჩაუდგება წინამძღოლად, თუმცა საამისოდ შესაფერისი თვისებები მას არანაირად არ გამოუვლენია მანამდე, როცა შინ მყოფი, მეუღლის გვერდით, მხოლოდ მექთახორობით გამოირჩეოდა, მაგრამ რაკი გასაჭირის ჟამი ჩამოდგა, რაკი მეუღლე წაჰკვარეს, რაკი სამშობლოს გამოხსნა ცოლის გამოხსნას განუყოფლად გადაეჯაჭვა, მან ბრძოლა წამოიწყო, მოლაშქრენი დარაზმა და გამარჯვება მოიპოვა, თუმცა უმეტესწილად კახაბერის ფუჭი, ტყუილი სახელის დახმარებითა და გამოყენებით; ლიპარიტე კიკოტე, რომელიც, ზოგადად, თაღლითი და ყალბაბანდია, ჯერ ბახტანგ ხანის უფლისწული ასულის აღმზრდელად გამოაცხადებს თავს, თუმცა კარგად იცის, რომ გულქანა არავითარი ბატონიშვილი არაა, შემდგომ – მოღალატე თავადების სინდისის გამაღვიძებლად წარმოიჩინას ლამობს, ბოლოს კი მეფის იდუმალ წარმოგზავნილობას მიიწერს, რათა თითქოს თავად ჩასდგომოდა სათავეში ბახტრიონის აღებას; შოშკობა დააჯერებს ბახტანგ ხანის ცოლს, ფატის, რომ მის მიმართ მგზნებარე ტრფიალებით აღენთო, თუმცა მისი გული გულქანას ეკუთვნის, ხოლო საბოლოოდ იგიც მიითვისებს თითქოსდა გადამწყვეტ მნიშვნელობას ციხესიმაგრეში გამაგრებული ბახტანგ ხანის დასამორჩილებლად; როსტომი, რომელიც ბრძენად და ერის გონიერ დამრიგებლადაა მიჩნეული, თანამემამულეთა თვალრიდან გაუჩინარებულა და გლეხის ქოხს შეჰფარებულა ლუკმაპურის მოსაპოვებლად, მაგრამ იქაც ვერასოდეს ახერხებს რამე გონივრული რჩევის მიცემას და ნებისმიერ შემკითხველს, შეგონების მაგივრად, – მაცდური იდუმალებით, – ყოველთვის უშინაარსო ანდაზური გამონათქვამებით ისტუმრებს; გულქანა სამეფო ოჯახის წევრობას ადვილად იჯერებს, და სხვასაც აჯერებს, თუმცა უღატაკესი გლეხის ქალია; მეფე დავით მერვე ან მისი ძმა ბახტანგ ხანი თითქოს სრულიად განუსჯელად და შეუმონმებლად დარწმუნდებიან, რომ გულქანა მათი ძმისშვილი ან ქალიშვილია, თუმცა ისინი, როგორც შემდგომ თავადვე აცხადებენ, უმაღვე ხვდებოდნენ მათთვის ამ ხელსაყრელ სიცრუეს და მხოლოდ სარგებლობდნენ ამ გაცნობიერებული სიყალბით, რაკი მათი ნამდვილი მიზანი, ცბიერების მეშვეობით, მხოლოდ მტრის ნების აღსრულება იყო; დასასრულ მეფე ქვეყნის მხსნელი ბრძოლის მეთაურად წარმოაჩენს თავს, თუმცა თავდაპირველად აპირებდა ჩაჰბარებოდა მოღალატე ძმას და მის ყველა სურვილს დაჰმორჩილებოდა; სასტიკი და დაუნდობელი ბახტანგ ხანი თითქოს გულწრფელად დაჰყვება მორჩილ მლიქვნელთაგან შეპარებულ ფლიდობას, რომ ქვეყანაში ბარტყებდაკარგული დედა ჩიორას უბედურებაზე უფრო დიდი განსაცდელი არ მომხდარა და გულმხურვალედ დასტირის ჩიტის უბედურებას; ქვეყნის მოღალატე თავადები მოღალატე ბახტანგ ხანის წინააღმდეგ აჯანყებულებად აჩვენებენ თავს და სხვების დარწმუნებასაც ცდილობენ, რომ ისინი სამშობლოს საქმეს ემსახურებოდნენ და ემსახურებიან.

ზოგადად, ნაწარმოების პერსონაჟები სულ იტყუებიან და ატყუებენ ერთმანეთს, საკუთარ თავს მიწყვი სხვად წარმოაჩენენ, პიროვნულად სრულიად მოუხელთებელნი ხდებიან, ხოლო ნაწარმოების

მთავარი თუ სასათაურე პერსონაჟი – კახაბერი ჯერ, უბრალოდ, შეკერილი ტიკინაა, ანუ მხოლოდ და მხოლოდ ნიღაბს წარმოადგენს, როგორი იერიოთაც, არარსებული პიროვნული სახით, დააფრთხობს ქვეყნის მტერს და გამარჯვებას მოაპოვებინებს ამ უსულო თოჯინათი შეგულიანებულ ქვეყნის მოყვარეთ, თუმცა ნაწარმოების მიწურულს თითქოს ცოცხლად, მაგრამ მაინც სრულიად უსახურად და სრულიად უმეტყველოდ წარმოდგება.

ნამდვილი საქმე, სამშობლოს გადარჩენის საბოლოო და გადამწყვეტი საქმე, – რაკი თხზულება ისე მთავრდება, რომ მტრის საფრთხე მაინც დაუძლეველ-გარდაუვალია, – მხოლოდ ტექსტის მიღმა უნდა აღსრულდეს, ნაწარმოების დასასრულს იქით, „ესქატოლოგიურ“ მოლოდინში: მას შემდეგ, რაც კახაბერი დაბრუნდა და მას თავისი ხმალი სამოქმედოდ და საბრძოლველად დაუბრუნდა.

კომედიის მსვლელობისას იკვეთება, რომ მისი პერსონაჟები, ფოლკლორულ-მითოსურ პერსონაჟთა მსგავსად, ცხადად იცვლიან სახესაც და დანიშნულებასაც, რითაც ისინი პიროვნულად მეტად საძნელოდ მოსახელთებელნი ხდებიან: მექთახორა მამაც მეომრად გადაიქცევა, მუსუსი – თავგანწირულ მეტრფედ, მოღალატე – მონანიე აღმსარებლად, კერას მიჯაჭვული ქალი – სამშობლოსათვის თავდადებულ მებრძოლად. მაგრამ არა მხოლოდ ისინი, არამედ ნივთებიც კი, ისევ ფოლკლორულ-მითოსური ნივთების მსგავსად, იცვლიან თავიანთ ჩვეულებრივ ბუნებას და ჯადოსნური ან თითქმის ჯადოსნური ძალით აღიჭურვებიან, რითაც ხშირად განსაზღვრავენ კიდევ იქ მყოფ ადამიანთა ქმედებებს: ამგვარია ხმალი, მარგალიტი, ბეჭედი, თუმცა პიესაში ამ ნივთების ნამდვილი არსებობაც ისევე სათუო და გაურკვეველია, როგორც მათი ძალმოსილების უნარი.

რაც შეეხება თვით კახაბერის სახეს, – ისევ ფოლკლორულ-მითოსურ სახეს, – თხზულებაში ითქმება, რომ „კახაბერობას ყველა ვერ იქმს“ (კაკაბაძე 1971: 249), თუმცა თავად მისი არანაირი გმირობა ნაწარმოების ფურცლებზე არსად ჩანს. მისი თავდადების შესახებ კი, რომელიც კერძოდ არსად განისაზღვრება და ბოლომდე უმინაარსოდ რჩება, მხოლოდ პერსონაჟები ლაპარაკობენ, – უმეტესად, გადმოცემათა მეშვეობით. ისიც სათქმელია, რომ პიესის თითქმის დასასრულამდე (თუკი გამოირიცხება გვიან დამატებული ავტორისეული პროლოგი), იგი ორმოშია ჩაგდებულ-დატუსაღებული, ხოლო მტერს აფრთხობს არა თავად ნამდვილი კახაბერი, არამედ მხოლოდ მისი სახელი და მისი ტიკინა. ამასთანავე, მკაფიოდ განუმარტავია, როგორ გათავისუფლდა იგი ტყვეობიდან, რის შესახებ ვრცელდება განსხვავებული თქმულებანი, რომელთაც თავად პერსონაჟებიც კი არ იჯერებენ: „მასეთი [...] ზღაპრები არ მწამს“ (კაკაბაძე 1971: 229).

უნდა ითქვას, რომ ქართულ ფოლკლორულ წყაროებშიც კახაბერის ვინაობა მეტისმეტად ბუნდოვანია და, ფაქტობრივად, მხოლოდ დავით გურამიშვილის მიერ მის ასევე ბუნდოვან მოხსენიებას ეყრდნობა: „მე, თუ გინდა, თავიც მომჭრან, ტანი გაჭდეს გასაბერად, // ვინც არა ჰგავს კახაბერსა, მე ვერ ვიტყვი კახაბერად“ (გურამიშვილი 1955: 50), ხოლო ის, თუ, საკუთრივ, ვის გულისხმობს აქ პოეტი, ან რატომ ახსენებს მას, საგანგებო კვლევით ლიტერატურაშიც კი, შეიძლება ითქვას, აუხსნელი და განუმარტავია.¹⁰ ამდენად, კახაბერის პიროვნება – თუნდაც ისტორიულად და თუნდაც დრამატურგიულად – სრულიად გაურკვეველი, დაუდგენელი და სიცხადეს მოკლებულია.

შემდგომში – პიესის სტრუქტურული ცვლილებისას – დრამატურგმა „კახაბერის ხმლის“ მოქმედება კიდევ უფრო ან საერთოდ მოაშორა ისტორიულ გარემოს (თუმცა სიუჟეტურად ამბავი ასევე სრულებით მოწყვეტილი იყო ისტორიულ კონკრეტულობას უფრო ადრეულ „ბახტრიონშიც“), როცა ნაწარმოების საბოლოო ვერსიაში თხზულების ოთხ მოქმედებას (განსხვავებით პიესის დანარჩენი ტექსტის პროზაული გადმოცემისაგან) წინ წაუძღვარა პოეტური, ლექსითი პროლოგი (კაკაბაძე 1971: 107-112). ეს პროლოგი გათამაშდება მეფე გიორგი მეხუთის, ბრწყინვალის, სასახლის მოედანზე, სადაც მეფის, პატრიარქის, კახაბერის, დიდებულთა წინაშე ბერიკები, მსახიობები ემზადებიან, წარმოადგინონ ის ქმედებები, რაც პიესაში ხდება. ეს გვიანდელი ავტორისეული გადამწყვეტილება იმას მეტყველებს, რომ დრამატურგმა საერთოდ უარყო ტექსტში აღწერილ მოვლენათა მიმართ ისტორიული

ნამდვილობის პასუხისმგებლობა, ხოლო ის, რაც პიესაში აისახება, მოხეტიალე ხელოვანთა მიერ წარმოდგენილ სახიობად წარმოჩნდება. კახაბერის ხმლის ამბავი, ამ დამატებული პროლოგის მიხედვით, საერთოდ, გადასცდება ისტორიული სანდოობის ჩარჩოებს და გადაიქცევა „თეატრონის“ მსახიობთა მიერ, ევგერის მეთაურობით, გიორგი ბრწყინვალის კარზე, მეფის თვალწინ წარმოსახულ წარმოდგენად.

სათქმელია, რომ ის გამოხმაურება, რომლითაც ნიკო ბერძენიშვილი შეეგება პოლიკარპე კაკაბაძის პიესის – „დავით მერვის“ – გამოქვეყნებას, შეეხებოდა ნაწარმოების უპროლოგო ვერსიას, ხოლო ამ ვერსიაში კომედიის ისტორიული გარემო არ იყო ასე შეგნებულად თუ გაცხადებულად უგულებელყოფილი, რაც სწორედ პროლოგის შინაარსმა განაპირობა. მიუხედავად ამისა, მაინც უჩვეულოა ნიკო ბერძენიშვილის, პროფესიული ისტორიკოსის, მხრივ საგანგებო შეფასება-განხილვა პიესისა, სადაც, – ასეა თუ ისე, – ისტორიული თვალსაზრისით, მეტად მქრქალად, სიცხადის გარეშე, სრულიად არამკაფიოდაა აღწერილი საქართველოს წარსულის ერთი სურათი. ბერძენიშვილის ეს გამოძახილი და თავად ეს გამორჩევა, მით უმეტეს, გასაკვირველია იმ დროს, როცა ქართულ საბჭოურ ლიტერატურაში უხვად იქმნებოდა გარდასული ჟამის ამსახველი სხვადასხვა შინაარსისა და სხვადასხვა ღირებულების მხატვრული ნაწარმოებები, ხოლო არცერთ მათგანს ათწლეულების განმავლობაში არასოდეს მოჰყოლია მისეული რამეგვარი შეფასება. ამდენად, ხომ არ იყო ეს რეცენზია ნიკო ბერძენიშვილისათვის შესაძლო საბაბი, – რაკი თავად პოლიკარპე კაკაბაძის კვაზიისტორიული კომედია გარიდებული იყო კონკრეტული ისტორიული მოვლენების აღწერას, – გამოეთქვა თავისი შეხედულება ან შეხედულებანი არა რომელიმე კერძო, განცალკევებულ ამბავთა გამო ქვეყნის წარსული ცხოვრებიდან, არამედ გადმოეცა საკუთარი ზოგადი თვალსაზრისი შუა საუკუნეთა საქართველოს ერთიანი ისტორიის მსვლელობის, მისი სახეცვლილების ძირითადი ხაზის შესახებ? საფიქრებელია, რომ მკითხველის წინაშეა მცდელობა, ესკიზურად დაიხატოს ისტორიკოსის ხედვით წარმოდგენილი ის გრძელი და გარდამტეხი ეპოქა, – წინმსწრებ და მომდევნო ეპოქებთან ერთად, – რომელსაც იგი გამოხმაურების დასაწყისშივე, გამოკვეთილად, „გვიანფეოდალურ ხანას“ (ბერძენიშვილი 1971: 283) უწოდებს; ხოლო მსჯელობა ამ ხანის უმთავრეს დინებათა შესახებ კი ავტორს ასპარეზს აძლევს, გააზრებული იქნეს ქვეყნის ისტორიის განმსაზღვრელ-განმაპირობებელი ათასწლოვანი მიმართულება: ტექსტში დასახელებულია ორი უკიდურესი ქრონოლოგიური წერტილი: იოანე საბანის-ძიდან ნიკოლოზ ბარათაშვილამდე.

გასათვალისწინებელია, რომ ნიკო ბერძენიშვილს თავისი კვლევითი საქმიანობის განმავლობაში არასოდეს დაუწერია ფართო, ერთიანი ნაშრომი საქართველოს ისტორიის მთლიანი სურათის აღსაწერად თუ გამოსანაკვთავად, ხოლო მისი შეხედულებანი, – გამორჩეულად გააზრებულ-ჩამოყალიბებული, მეთოდურად განსაზღვრული, უაღრესად ნაყოფიერი, – სწორედ ამგვარად იყო გაფანტული მის ცალკეულ წვრილ ნარკვევებსა თუ სულაც ცალკეულ შემფასებელ გამოხმაურებებში (ვთქვათ, კოლეგათა გამოკვლევების გამო). როგორც ჩანს, საკუთარ შემოქმედებით გარემოებათა გამო, რაკი, სავარაუდოდ, მონუმენტურობა არ ყოფილა მისთვის ახლობელი და ჩვეული სტილი (თუნდაც პიროვნულად, თუნდაც აკადემიურად), იგი არცთუ იშვიათად სარგებლობდა ეროვნული ისტორიის არსებითი საკითხების შესახებ საკუთარ მოსაზრებათა გამოხატვის ამ ირიბი საშუალებით (ისტორიკოსის მემკვიდრეობის კიდევ განკერძოებული ფენაა სიცოცხლისას გამოუქვეყნებელი მრავალრიცხოვანი ჩანაწერ-მინაწერები).¹¹

უწინარესად უნდა აღინიშნოს, რომ ნიკო ბერძენიშვილმა „კახაბერის ხმალი“ განიხილა მარქსისტული იდეოლოგიის საფუძველზე და განსჯის საგანგებო საყრდენად გამოიყენა მარქსიზმის (ან მარქსიზმ-ლენინიზმის) იმ ნაწილის პოსტულატები, რომელიც ისტორიული მატერიალიზმის სახელით იყო ცნობილი საბჭოთა კავშირში. მისი ამგვარი მეთოდური არჩევანი იმ დროს სრულებით არ იყო არც მოულოდნელი და არც უჩვეულო, მაგრამ ვერც იმის მკაფიოდ დადგენა მოხერხდება,

რამდენად ნებაყოფლობითი იყო მკვლევრის გადაწყვეტილება.¹² კომუნისტურ ქვეყანაში ისტორიკოსის უპირველეს საქმედ და მოვალეობად თანდათანობით იქცა საკუთარი კვლევის ჩაყენება მმართველი ძალაუფლების იდეოლოგიურ საჭიროებათა მოსამსახურებლად, როცა მოვლენები უნდა ახსნილიყო არა იმდენად ცოდნისა თუ გამოცდილების, რამდენადაც „მართალი რწმენის“ საფუძველზე. ამჟამინდელი სწორი და ზუსტი ფორმულირებით, ბოლშევიკურ სახელმწიფოში „ისტორია ხდებოდა იდეოლოგიის ნაწილი, ხოლო იდეოლოგია, რომელსაც ახლა ოფიციალურად ‘მარქსიზმ-ლენინიზმი’ ერქვა, საერო ფორმის რელიგიურ ცნობიერებად გადაქცევას იწყებდა“ (მედვედევი, მედვედევი 2011: 166). შდრ.: „ქმედებებმა, დამოკიდებულებებმა ოფიციალური მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის სფეროში [...] შეიძინეს თითქმის რომ რელიგიური ნიშნები“ (მოტროშინოვა 2012: 15).

მიუხედავად იმისა, რომ ისტორიული მატერიალიზმის უმთავრესი თემისები და, შესაბამისად, ისტორიის ზოგადი განვითარების მარქსისტული სქემა უწინარესად და ყველაზე საფუძვლიანად მოცემულია კარლ მარქსის ვრცელ ნარკვევში „პოლიტიკური ეკონომიის კრიტიკისათვის“ (1859) და ფრიდრიხ ენგელსის წიგნში „ანტიდუერინგი“ (1878), მაინც, ისტორიის სპეციფიკურად საბჭოურ-ბოლშევიკური კონცეფცია სრულიად უკამათო (შეუკამათებელი!) სახით ჩამოყალიბებულია იოსებ სტალინის მოკლე ნაშრომში „დიალექტიკური და ისტორიული მატერიალიზმის შესახებ“ (1938),¹³ რომელიც მსოფლიო ისტორიის „განვითარების“ ერთადერთ უცდომელ გადმოცემად იყო მიჩნეული და რომლის ქარგაზე უნდა დალაგებულიყო თუ ახსნილიყო ნებისმიერი ადგილობრივი ისტორიული ვითარება და გარემოება. სტალინის ამ თხზულებაში, – კლასთა ბრძოლის ზოგადმარქსისტული თვალსაზრისის გათვალისწინებით, – ცალკეულად იყო გამოყოფილი „საზოგადოებრივი განვითარების პერიოდები“, რომელთა შორის იყო ფეოდალური წყობა, ხოლო მას მოჰყვებოდა ბურჟუაზიული, ანუ კაპიტალისტური წყობა. შესაბამისად, უკვე ამ რიგობითობის მიხედვით, „ბურჟუაზიული კლასი“ უფრო მეტად „პროგრესული“, უფრო მეტად „რევოლუციური“ იყო „ფეოდალურ კლასთან“ შედარებით, რომელიც – ბურჟუაზიის წარმოშობა-გაჩენასთან ერთად – თანდათანობით „რეაქციული“ ხდებოდა. იმდროინდელი, ეპოქის თანადროული მკვლევრის სიტყვებით, ყოველ საბჭოელ ან თუნდაც საბჭოთა-კომუნისტური ბლოკის ქვეყნებში ოფიციალურად მომუშავე ისტორიკოსს ევალებოდა, ამ საყოველთაო სქემის მიხედვით შეეფასებინა (არა მხოლოდ აღენერა ან განეხილა, არამედ სწორედ შეეფასებინა!) თავისი თუ სხვა ქვეყნის ისტორია: „ისტორიკოსი მოვალეა, უსიტყვოდ დადგეს რევოლუციური კლასების მხარეს მათი ბრძოლისას რეაქციულ კლასებთან“ (ვალენსკი 1954: 85).

„განვითარების“ ეტაპების იმ თანამიმდევრობას, რასაც აღიარებდა და ამკვიდრებდა სტალინური ისტორიული მატერიალიზმი, – და რის აღიარებასაც მტკიცედ მოითხოვდა საბჭოთა სახელმწიფო, სხვა დარგის მკვლევრებთან ერთად, კერძოდ და განსაკუთრებით, ისტორიკოსთაგან,¹⁴ – მისდევს ბერძენიშვილისეული ხედვაც, ისევე, როგორც ცხადი და უეჭველია თანხვედრა „კლასთა“ „პროგრესულობის“ განსაზღვრა-გამორჩევისას.

მე-13 საუკუნის დამდეგისათვის ფეოდალურმა საქართველომ სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების მაღალ დონეს მიაღწია. მისი შემდგომი განვითარება ამ (ფეოდალური) ურთიერთობის რღვევისა და ახალი (ბურჟუაზიული) ურთიერთობის ჩასახვა-წარმოქმნის გზით შეიძლებოდა მხოლოდ წასულიყო (ბერძენიშვილი 1971: 283),

ასე იწყებს პოლიკარპე კაკაბაძის პიესის განხილვას ნიკო ბერძენიშვილი. მაგრამ ისტორიკოსს მიაჩნია, რომ თავს დამტყდარმა სხვადასხვა ძნელბედობამ არ მისცა ქვეყანას სამუალება, ლოგიკურად მალევე გადასულიყო „საზოგადოებრივი განვითარების“ შემდგომ ეტაპზე, ანუ ბურჟუაზიულ ხანაში, რაც, მისი თვალსაზრისით, მხოლოდ მეცხრამეტე საუკუნეში მოხდა: „ეს გვიანფეოდალური ხანა საქართველოში მეტისმეტად ხანგრძლივი იყო და ბურჟუაზიულმა ურთიერთობამ ის მხოლოდ XIX საუკუნეში შეცვალა“ (ბერძენიშვილი 1971: 283).

თუმცა, მკვლევრის აზრით, ქვეყანას მანამდეც არაერთგზის გამოუვლენია საკუთარი სწრაფვაც

და შესაძლებლობაც, – თუნდაც იმჟამად ან განუხორციელებელი, ან ბოლომდე მიუყვანელი, – ის უფრო ადრე განვითარებულიყო „პროგრესული“ მიმართულებით, ხოლო ეს დაბრკოლება განპირობებული იყო მხოლოდ გარემოებათა და არამც და არამც არანაირი შინაგანი მიზეზების გამო, რადგან „ქართული საზოგადოებრივი ურთიერთობა თავის შიგნით შეიცავდა პროგრესულ ელემენტებს, რომელნიც უმაღლეს ბრძას იწყებდნენ, როგორც კი საამისო ხელსაყრელი პირობები ჩნდებოდა, მაგალითად, მესხეთი XIV საუკუნეში, კახეთი XVI საუკუნეში, ქართლი XVII საუკუნეში“ (ბერძენიშვილი 1971: 284).

ღირსშესანიშნავია, რომ ისტორიკოსი ძველი და შუასაუკუნეობრივი საქართველოს ისტორიული განვითარების საბოლოო უმაღლეს წერტილად მონიშნავს მეცამეტე საუკუნის დასაწყისს. მართლაც, არანაირ კამათს არ იწვევს, რომ სწორედ ამ დრომდე ქართული პოლიტიკური, საჯარო, რელიგიური თუ კულტურული ცხოვრება უმეტესწილად გაბედულად მიაბიჯებდა მსოფლიო ცივილიზაციის, – და, მით უმეტეს, არსისეულად მონათესავე ევროპულ-ქრისტიანული ცივილიზაციის, – წინამავალ, მეჩინავე რიგებში, ხოლო ზოგჯერ უსწრებდა კიდევ ამ საერთო მდგომარეობასა თუ სულისკვეთებას, მაგრამ ტრაგიკული ზღვარი, რომლის შემდეგაც საქართველო ან მისი დაფანტული ნაწილები იშვიათად თუ აღწევდა თავს ჩამორჩენილობასა და ჩაკეტილობას, სწორედ ამ დროს, 1220-იანი წლებისათვის, დაიდო.

ცნობილია, რომ იმჟამად ძლიერი და ფართო ქართული სამეფო, მონღოლთა გამაჩანაგებელი შემოტევების შედეგად, შეირყა და, ფაქტობრივად, ჩამოინგრა, რის შემდგომაც თანდათანობით სახელმწიფოებრივ-კულტურული რღვევა უკვე შეუჩერებელი გახდა, მაგრამ ნიკო ბერძენიშვილი, – მას მერმე, რაც ბუნებრივად ახსენებს მრავალ უცხოელ დამპყრობელს, მარბიელსა თუ ყაჩაღს, – ქვეყნის განვითარების იმჟამინდელ წინააღმდეგ უწინარესად წარმოაჩენს ფეოდალურ წყობილებას, ანუ ბატონყმობას (ამ ორ ცნებას სრულიად აიგივებდა საბჭოური ისტორიოგრაფია), რომელმაც, მისი თვალსაზრისით, იმ დროისათვის უკვე სავსებით ამოწურა საკუთარი რესურსი. შექმნილი მდგომარეობის ნათელსაყოფად ისტორიკოსი ამგვარ შთამბეჭდავ სურათს ხატავს:

ქვეყნის წინსვლა დაეხუთა ხანმოთუელ ბატონყმობას, რომელიც გაუდაბურებით ემუქრებოდა ქართულ სოფელსა და ქალაქს. ტყვის სყიდვა, დასავლეთ საქართველო რომ ამოაგდო, და ლეკიანობა, აღმოსავლეთ საქართველო რომ გაანადგურა, კანონზომიერი მოვლენები იყო, ხანმოთუელი ბატონყმობის ნიადაგზე რომ განვითარდნენ ოსმალურ-ყიზილბაშური გარემოცვის პირობებში (ბერძენიშვილი 1971: 283).

მკვლევარი საქართველოს შეჭირვებას ბატონყმობის ბუნებრივ შედეგად ხედავს, – მის ნიადაგზე წარმოშობილ გამოვლინებად, – ხოლო ბატონყმობას საგანგებოდ, ორგზის უწოდებს „ხანმოთუელს“, ანუ მიიჩნევს, რომ იმხანად ამ წყობას უკვე აღარ გააჩნდა არავითარი „პროგრესული“ შესაძლებლობანი და მხოლოდ ხელს უშლიდა ყოველგვარ წინსვლას. ამ თვალსაზრისით, ამ შემთხვევისას, მტრების შემოსევებსაც კი არ ენიჭება გადამწყვეტი მნიშვნელობა და უცხოტომელების თარეში, – ნამდვილად შემძუსვრელი ქვეყნის მთელი შინაური ცხოვრებისათვის, – მხოლოდ „გარემოცვად“ არის მოხსენიებული. ამდენად, ნიშანდობლივია დაბრკოლების („დახუთვის“) მიზეზთა ჩამონათვალის თანმიმდევრობაც: ჯერ – და უმთავრესი – ბატონყმობა, რომელიც ანადგურებს ირგვლივ ყოველივეს: სოფელსაც და ქალაქსაც; შემდგომ, საქართველოს დასავლეთისათვის – ადამიანებით ვაჭრობა, რომელიც უთქმელად, მაგრამ სამართლიანად, ისევ, საზოგადოდ, თავადაზნაურობას, ბატონყმობის წარმმართველ „კლასს“, ბრალდება, ხოლო საქართველოს აღმოსავლეთისათვის – მთიელ მარბიელთა მიერ მიწათა თუ მოსახლეთა აკლება-აოხრება, სადაც უკვე უცხო ძალაა შენიშნული და აღნიშნული; კიდევ ერთხელ მიბრუნება „ხანმოთუელი ბატონყმობის“ გამანადგურებელი ძალის გამოსაკვეთად; დაბოლოს, – მხოლოდ ბოლოს, – მეზობელი დამპყრობლების გარემო („გარემოცვა“), თუმცა ამ მომხდურთა ქმედებანი არაა სახელდებული და ეს ქმედებანი არცაა მიჩნეული საქართველოს გაჩანაგების გადამწყვეტ გარემოებად.

მკვლევარი ეროვნული უბედურების უწინარეს და უმთავრეს მიზეზად ასახელებს არა იმდენად უცხოელთა შემოჭრებს (ბერძენიშვილი 1974: 245). რამდენადაც ქვეყნის შინაგანი სიმტკიცის მორყევას. სავარაუდოდ, სახელმწიფოებრივ-საჯარო ცხოვრებაში შიდა ბზარების გაჩენამ, ღირებულებათა უგულვებლყოფამ, პასუხისმგებლობათა მიმართ მოთხოვნების დაქვეითებამ, განვითარება-განახლების ძალთა დაშრეტამ ჯერ თამარისდროინდელი იმპერიის განადგურება მოიტანა, ხოლო შემდგომ – იმგვარი მდგომარეობა, როცა უკვე გავერანებული „ქვეყანა ‘ჩიხში’ მოქცეულიყო“ (ბერძენიშვილი 1971: 283). ჟამთააღმწერლიდან დაწყებული, არაერთი ქართველი ისტორიკოსი ცდილობდა, იმპერიის ასე უცაბედად ჩამოშლის საწყისები, ანუ ხრწნის თავდაპირველი წყარო ქვეყნის შინაური ცხოვრების დასწევულება-დანეკვლეულობაშიც ეძებნა და ეპოვა. მაგრამ თუ ჟამთააღმწერლის პროვიდენციული ხედვისათვის ქვეყნის დაქცევის სათავე ზნეობრივ განზომილებაში იდო, – სამეფოს მეთაურთა თუ ქვეშევრდომთა წესთა, ჩვევათა და ქცევათა გადაგვარებაში, – რასაც, კანონზომიერად, განგების სასჯელი მოჰყვა,¹⁵ ხოლო ივანე ჯავახიშვილის პოზიტივისტური თვალსაწიერისათვის ამგვარი მიზეზი მმართველთა ადამიანური, პირადი მანკიერებანი და ცდომილებანი იყო, მათი პოლიტიკური სიბეცე თუ გამოუცდელობა-მოუშზადებლობა: „ეტყობა, თავიანთი თავი მათ დავით აღმაშენებელისა და თამარის დროინდელ ხანის მსგავსად წინანდებურად მახლობელ აღმოსავლეთში პირობების მოკარნახე, უძლეველ ბატონ-პატრონად მიაჩნდათ“ (ჯავახიშვილი 1982: 10). ნიკო ბერძენიშვილისათვის კანონზომიერი ახსნა საზოგადოების კლასობრივ განვითარებაშია, ან, უფრო ზუსტად, ამ განვითარების შეფერხებაში, რისი ბრალიც უწინარესად ფეოდალთა ფენას ეკისრება. კიდევ მეტი, „ჩამორჩენილი“ „ფეოდალური კლასის“ თავისთავად არსებობაც კი უკვე დაბრკოლებად ქცეულა საქართველოსათვის, რადგან ხელს უშლის ახალი, „განვითარებული კლასის“ წარმოშობას, – შესაბამისად, იწვევს „საზოგადოებრივი წინსვლის ძლიერ შეფერხებას“ (ბერძენიშვილი 1971: 283). რაკი ნათქვამია, რომ ბატონყმობა „ემუქრებოდა ქართულ სოფელსა და ქალაქს“, ამდენად, ის საფრთხეს წარმოადგენდა როგორც მიწათმოქმედებისათვის, ისე ხელოსნობა-ვაჭრობისათვის და, შესაბამისად, არა მარტო მიწათმოქმედთათვის, არამედ ხელოსან-ვაჭართათვისაც, ანუ იმ „კლასისათვის“, ვინც სათავეში უნდა ჩასდგომოდა და გასძლიოდა საქართველოს გადასვლას „განვითარების“ მომდევნო, „ბურჟუაზიულ“ საფეხურზე. ამ მეგზურთაგან, ვისაც უნდა ეწინააღმდეგებოდა ქვეყნისათვის და ვისაც საკუთარ ხელთ უნდა აეღო პასუხისმგებლობა ქვეყნის გარდასაქმნელად, ისტორიკოსის მიერ სახელდებულია ოდენ ერთი: ქართველი ხელოსანი, ანუ „ბურჟუაზიული კლასის“ პირველ მესაფუძვლედ დასახელებულია ხელით მშრომელი (თუმცა არა მიწაზე მშრომელი) და ისიც ეროვნებით ქართველი (რადგან იმხანად ქართველი ვაჭრის – ბურჟუაზიული ფენის კიდევ სხვა წარმომადგენლის – არსებობა, როგორც ჩანს, არ დასტურდება). ბერძენიშვილს მიაჩნია, რომ მხოლოდ ხელოსნის „მშვიდობიან შრომას“ შეეძლო საფუძველი დაედო და გზა გაეკვალა ქვეყნის შემდგომი განვითარებისათვის, მაგრამ იმჯერად მისი შრომის ნაყოფი განიავებული აღმოჩნდა დამპყრობელთა და მომთაბარეთა მიერ: „ვინ მოსთვლის რამდენი მომთაბარე და რამდენი აბრაგი საუკუნეთა მანძილზე ანიავებდა ქართველი ხელოსნის მშვიდობიან შრომას“ (ბერძენიშვილი 1971: 283).

როგორც ჩანს, ბერძენიშვილის შეხედულებით, რომ არა უცხოელთა შემოსევები, რომლებიც მაინც (ისტორიკოსისეული ჭოჭმანის მიუხედავად!) მნიშვნელოვან შემაფერხებელ მიზეზადაა აღიარებული, სამეფო განვითარდებოდა შინაგანი – „კლასობრივი“ – დაპირისპირების მუხტით, რასაც შედეგად მოჰყვებოდა ქართველი ფეოდალების ჩანაცვლება ქართველი ბურჟუაზიის მიერ, მათი ჩადგომა ქვეყნის წინამძღოლად, და მაშინ კი ქართული სახელმწიფო ისევ მსოფლიო ცივილიზაციის მეწინავე მონაბიჯეთა რიგებში აღმოჩნდებოდა.

რა თქმა უნდა, ნიკო ბერძენიშვილს შესანიშნავად ახსოვდა თავისი უმცროსი, მაგრამ სახელმწიფოებრივ-იერარქიულად მასზე უფრო დაწინაურებული კოლეგის, სიმონ ჯანაშიას ნაშრომი „ფეოდალური რევოლუცია საქართველოში“ (ჯანაშია 1935); (ჯანაშია 1949: 1-127), სადაც, მეტ-ნაკლებად

მარქსისტული თვალსაზრისით (განსაკუთრებით ნარკვევის „საერთო დასკვნებში“), აღწერილია ფეოდალური „რევოლუციური“ ძალების გამარჯვება ძველ საქართველოში; სავარაუდოდ, ბერძენიშვილს თავადაც წარმოდგენილი ჰქონდა, – შესაძლოა, იდეოლოგიურად უფრო მეტად გამართულადაც, – თუ როგორ ღვივდებოდა „ბურჟუიული რევოლუცია საქართველოში“, ან როგორ უნდა დაწერილიყო ამგვარი შინაარსის წიგნი,¹⁶ მაგრამ, როგორც ჩანს, თუკი ამგვარი რევოლუცია მას მართლაც ეგულებოდა საქართველოს ისტორიაში, ის უკვე სცილდებოდა მისი უშუალო კვლევის ფარგლებს – შუასაუკუნეობრივი საქართველოს ისტორიის ქრონოლოგიურ ჩარჩოებს.¹⁷

ამდენად, ისტორიკოსის თვალსაზრისით, საქართველოს მეცამეტე საუკუნემდეელი წინამავლობა განპირობებული იყო ქვეყანაში გაბატონებული წყობის – „სოციალურ-ეკონომიკური წყობის“ – უპირატესობით, რის გამოც ეს ქვეყანა უკვე შინაგანად სრულიად მზად იყო, გადასულიყო კიდევ უფრო უპირატეს წყობაში: „იმ დროის საქართველოს სიმტკიცე და გამძლეობა მისი სოციალურ-ეკონომიკური წყობის უპირატესობაში, უფრო პროგრესულობაში იყო აბიური ფეოდალიზმის ქვეყნებთან შედარებით“ (ბერძენიშვილი 1971: 284). ამგვარად, მკვლევარი მკაფიოდ მიჯნავს საქართველოს განვითარების საფეხურს მეზობელი ქვეყნების განვითარების საფეხურისაგან: საქართველო ცხადად წინ უსწრებს თავის გარემოს ზოგადად, საბჭოური ისტორიოგრაფიის და, კერძოდ, შუა საუკუნეთა ისტორიოგრაფიის ამოცანა იყო, მეზობელი, ანუ არასაბჭოთა (ან არაკომუნისტური) ქვეყნები ყოველთვის წარმოდგენილი ყოფილიყო უფრო განუვითარებელ, ჩამორჩენილ სახელმწიფოებად და „პროგრესულობის“ პრიორიტეტი ყოველთვის მინიჭებოდა იმ ქვეყნებს, რომლებიც საბჭოთა კავშირის ან საბჭოურ-კომუნისტური ბლოკის შემადგენლობაში იყო მოქცეული: „მედიევსტი უნდა იყოს სსრკ-ის ხალხთა თუ მის სატელიტთა ისტორიის ვითარცა ადვოკატი და, ამავე დროს, ვითარცა პროკურორი იმ ქვეყნების მიმართ, რომლებიც ამჟამად საბჭოთა ბლოკის მიღმა იმყოფება“ (ვალენსკი 1954: 85).

აქვე წამოიჭრება ერთაშორისი ურთიერთობის საკითხი – საქართველოს დამოკიდებულება სხვა ქვეყნების მიმართ – და ნიკო ბერძენიშვილი ამგვარად გამოკვეთილად აყალიბებს თავის შეხედულებას: „საქართველო აზიაში იყო და აზიას ებრძოდა, საქართველო პროგრესისათვის იბრძოდა და ამ ბრძოლით მივიდა ის პროგრესულ რუსეთთან“ (ბერძენიშვილი 1971: 284).

ამდენად, ნათქვამია, რომ საქართველო თავისი განვითარების მდგომარეობით აღემატებოდა ირგვლივ მყოფ სახელმწიფოებს, რითაც არღვევდა საკუთარ გეოგრაფიულ ფარგლებს: ქვეყანა გეოგრაფიულად იმყოფებოდა აზიაში, მაგრამ წინსვლით უსწრებდა ირგვლივ მყოფ აზიურ გარემოცვას, ხოლო ეს აღმატებული ვითარება მან განიმტკიცა და საბოლოოდ დაიმკვიდრა კიდევ უფრო აღმატებულ – „პროგრესულ“ – რუსეთთან კავშირით: „პროგრესისთვის მებრძოლმა საქართველომ თავის დამხმარედ (მფარველად) პროგრესული რუსეთი მოიწვია“ (ბერძენიშვილი 1971: 179). ამ თვალსაზრისით, ისტორიკოსი მხარს უჭერს და ადასტურებს ფართოდ გავრცელებულ შეხედულებას, დამკვიდრებულს ჯერ კიდევ გვიანდელი ქართული სამეფო კარიდან – რომანტიკოსებისა და „თერგდალეულების“ გამოვლით – ლამის ბოლო ხანებამდე, რომ საქართველო რუსეთთან ერთიანობით უპირისპირდებოდა ან სწყდებოდა აზიას და, შესაბამისად, უკავშირდებოდა ევროპას,¹⁸ მიუხედავად იმისა, რომ ამ გამონათქვამში ნიკო ბერძენიშვილი არსად ახსენებს ლექსიკურად „ევროპას“, მაგრამ მაინც – უთქმელად – გულისხმობს მას (რაკი „აზიას“, ჩვეულებრივ, უპირისპირდება „ევროპა“). რა თქმა უნდა, აღმავლობის ხანის საქართველო, რომელიც „აზიას ებრძოდა“, თავისი განვითარების საფეხურებით შეესაბამებოდა სწორედ ევროპას (და არა ჯერ ისევ განუვითარებელ რუსეთს), თუმცა მასთან თუნდაც ტიპოლოგიურ შედარებას ისტორიკოსი თავს არიდებს.¹⁹

გასათვალისწინებელია, რომ ეს სტრიქონები იწერება იმ დროს, როცა სტალინური ბრძოლა „კოსმოპოლიტიზმის“ წინააღმდეგ ჯერ კიდევ სავსებით არ ჩამცხრალა,²⁰ და ყველანაირი საკაცობრიო პროგრესის სათავედ, საწყისად, დასაბამად, იმჟამინდელი საბჭოურ-სტალინური იდეოლოგიის მიხედვით, აღიარებულია რუსეთი და რუსი ხალხი (და არა ევროპა ან, ფართოდ, „დასავლეთი“).

ამიტომ, პროგრესი განიზომება მხოლოდ რუსეთით: შესაბამისად, ბერძენიშვილისეული ხედვით, საქართველოს განვითარების მიზანი იქნებოდა და იყო, გაერღვია „არაპროგრესული“ გარემოცვა და საკუთარი „პროგრესული“ მონაცემებით ბოლოს და ბოლოს დაკავშირებოდა „ყველაზე პროგრესულ“ რუსეთს.

საერთოდ, ეროვნების შესახებ სტალინის შეხედულება ძირითადად გადმოცემულია მის ორ 1913 და 1929 წელს გამოქვეყნებულ ნაშრომებში: „მარქსიზმი და ეროვნული საკითხი“ (სტალინი 1946: 290-367) და „ეროვნული საკითხი და ლენინიზმი“ (სტალინი 1949: 333-355), რომლებშიც, თავად ეროვნებისა და მისი ღირებულების აღიარების მიუხედავად (რაც არსებითად ეწინააღმდეგება უშუალოდ მარქსიზმის ფუძემდებელთა შეხედულებას, რომელიც ყურადღებას მიაპყრობს საერთაშორისო კლასობრივ სოლიდარობას და ამგვარი შეკავშირების საფუძვლად მიიჩნევს ყველა ერის ჩაგრული, ექსპლუატირებული კლასების შეერთებას მჩაგვრელ, ექსპლუატატორ კლასთანააღმდეგ), მაინც გაცხადებულია, რომ მხოლოდ მშრომელთა საერთაშორისო (ინტერნაციონალური) გამთლიანება მოაგვარებს ეროვნულ (ნაციონალურ) საკითხს (სტალინი 1946: 367); შესაბამისად, კერძო, ადგილობრივ ეროვნულ ბრძოლას მხოლოდ დაქვემდებარებული, ნაკლებად ღირებული ყადრი ენიჭება საერთაშორისო, საკაცობრიო განვითარებისა და პროგრესის მიღწევის საქმეში. უნდა ითქვას, რომ ნიკო ბერძენიშვილის ამ გამომხატულებაში პოლიკარპე კაკაბაძის პიესის გამო თითქმის არ გამოვლენილა ეროვნებისა და ეროვნული ბრძოლის მიმართ ზუსტად ამგვარი მარქსისტული დამოკიდებულება – ან თავდაპირველი, ან სტალინურად გადამუშავებული სახით; ისიც სათქმელია, რომ სტალინისეული „მოძღვრება ეროვნების შესახებ“, რომელიც საბჭოურ-კომუნისტურ იდეოლოგიაში უცდომლად იყო აღიარებული სტალინის გარდაცვალების შემდგომაც (კომუნიზმის დაცემამდეც კი!), უპირობოდ არც სხვაგან ასახულა ქართველი ისტორიკოსის შემოქმედებაში, მაგრამ მაინც, იმის ერთიანი წარმოდგენა, თუ როგორ აღიქვამდა იგი თავის ისტორიოგრაფიულ ნააზრევში ეროვნების რაობას, მნიშვნელობასა თუ ჩამოყალიბებას, უფრო მეტად მოითხოვს მთელი მისი სამეცნიერო მემკვიდრეობის საგანგებო შესწავლასა და განხილვას.²¹

ერთი, რაც ამ ტექსტში შეინიშნება, არის გამოყოფა „ქართველი ხალხის პროგრესული ნაწილისა“, რომელიც „იბრძოდა ამ წყობის დაცვა-განვითარებისათვის“ (ბერძენიშვილი 1971: 284): „ამ წყობაში“, რა თქმა უნდა, იგულისხმება „პროგრესული წყობა“, ხოლო „ბრძოლაში“ – „ქართველი ხალხის პროგრესული ნაწილის განუწყვეტელი ბრძოლა პროგრესის ძალთა განვითარების უზრუნველყოფისათვის“ (ბერძენიშვილი 1971: 284). შესაბამისად, ამ თვალსაზრისით, ერი იყოფა კლასობრივ საფუძველზე: ქართველობაში გამოიყოფა „პროგრესული ნაწილი“, რომელიც ქმნის „პროგრესულ კლასს“ და ჯერ საფუძველს უყრის, შემდგომ კი ავითარებს „პროგრესულ წყობას“, რითაც, ის უპირისპირდება ქართველობის „რეაქციულ ნაწილს“, „რეაქციულ კლასს“ და „რეაქციულ წყობას“ (ბერძენიშვილი 1971: 284).²²

რაც შეეხება კაკაბაძის „დავით მერვის“ ბერძენიშვილისეულ შეფასებას, რეცენზენტი გაცხადებულად იწონებს და მხარს უჭერს დრამატურგის გადანყვეტილებას, რომ ეპოქის მძიმე მდგომარეობის აღსაწერად მწერალმა ჟანრობრივად არჩია კომედია და არა დრამა, რომელთა ადრეული, დაუზუსტებელი წყება შეუფარავადაა დაწუნებული მკვლევრის მიერ: „ასეთი დრამა ჩვენში არა ერთი მოიპოვება; სამწუხაროდ, ჩვენი დროისათვის ყველა მოძველებულია“ (ბერძენიშვილი 1971: 284). ამ შემოქმედებით არჩევანში დანახულია მკაფიო შესაბამისობა გამოხატულებასა და ჟანრს შორის, რადგან, ბერძენიშვილის სიტყვებით, „პ. კაკაბაძემ სწორი ალღოთი მიაგნო, რომ კომედიის ხერხებით არანაკლები დამაჯერებლობით შეიძლება აღნიშნული ეპოქის დუხჭირი ვითარების დახატვა“ (ბერძენიშვილი 1971: 284).

აღსანიშნავია, რომ ნებისმიერი პროგრესისტული და, მათ შორის, მარქსისტული თვალსაზრისი (განსხვავებით, ვთქვათ, რომანტიზმისაგან) თითქმის მთლიანად გამოირიცხავდა „წარმავალი კლასების“ გადაშენების ტრაგიკულ თუ დრამატულ ასახვას და ამ „კლასების“ „უკანასკნელ

წარმომადგენელთა“ საბჭოურ-კომუნისტური იდეოლოგიურ-მხატვრული პორტრეტები უმეტესად იუმორისტულად ან სარკასტულად იხატებოდა. როგორც ჩანს, ნიკო ბერძენიშვილი ამიტომაც მიესალმა, რომ დრამატურგმა ისტორიული თემატიკის წარმოჩენა, ჩვეულებრივ-გაცვეთილი დრამატული პათოსის ნაცვლად, კომიკური „ხერხებით“ სცადა.

პიესის მთავარი, თუმცა უჩინარი გმირი – კახაბერი – ისტორიკოსს ქვეყნის არა იმდენად ეროვნული მხსნელის სახედ მიაჩნია, რამდენადაც იმუამად ხელფეხშეკრული, მაგრამ მომავლის მაცნე, „პროგრესული კლასის“ განსახიერებად, – ფაქტობრივად, მხსნელადაც და წინამძღოლადაც, ოღონდ სწორედ „კლასობრივი“, კოლექტიური გაგებით და თან მხოლოდ პოტენციური, მოსალოდნელი განზომილებით. რა თქმა უნდა, მარქსისტული შეხედულებიდან გამომდინარე, იმთავითვე სრულიად შეუძლებელი იქნებოდა კონკრეტული ადამიანის საგანგებო, პირადული, პიროვნული წარმოჩენა, რაკი ნებისმიერი გმირის, – ისევე როგორც ნებისმიერი ადამიანის, – სახე ყოველთვის რომელიმე კოლექტივის სწრაფვასა და მიზანდასახულებას გამოხატავს, და მხატვრულ ნაწარმოებში აუცილებლად უნდა გამოხატავდეს კიდევ.

ის, რომ გმირი თითქმის მთელი ნაწარმოების განმავლობაში დამალული და დატყვევებულია, ბერძენიშვილისათვის ასახავს იმგვარ მდგომარეობას, როდესაც „პროგრესისათვის მებრძოლი კლასი“ დამონებული ჰყავს ფეოდალურ „კლასს“, რომელიც, ერთი მხრივ, უფრო „პროგრესულ“ გლეხობას გასაქანს არ აძლევს, რის გამოც: „თავადების საკუთრებად ქცეულს, დამონებულ, დაქსასულ გლეხობას გმირის წარმოშობა არ შეუძლია“ (ბერძენიშვილი 1971: 285), ხოლო, მეორე მხრივ, ასევე უფრო „პროგრესულ“ ბურჟუაზიას ჯერჯერობით აღმოცენების პირობებსაც კი უხშობს: „გვიანფეოდალური საქართველო კი ჩიხშიაც იმით იმყოფებოდა, რომ იქ ფეოდალური ურთიერთობის დამანგრეველ რევოლუციურ კლასს განვითარების საშუალება არ ეძლეოდა“ (ბერძენიშვილი 1971: 285). შესაბამისად, „ვიდრე ქვეყანა ჩიხშია, გმირი კახაბერი ‘ორმოშია’“ (ბერძენიშვილი 1971: 285). კახაბერის დატყვევებულობა, გამომხატურების ავტორის თვალსაზრისით, „კლასობრივი“ განვითარების შეზღუდვას, ამგვარი განვითარების ძალის უქონლობას ასახავს:

კახაბერი კი, ჩვენი ისტორიული კონცეფციით, „ორმოში“ მაშინ „ჩააგდეს“, როცა ფეოდალურ საქართველოში პროგრესის მედროშე კლასის წარმოშობა შეფერხდა. ამ თვალსაზრისით კახაბერი მეტნაკლებად „ორმოშია“ მთელი გვიანფეოდალური ხანის განმავლობაში (ბერძენიშვილი 1971: 286).

სხვათა შორის, თვალსაჩინოა, ისტორიკოსი ამ შემთხვევისას თითქოს სასხვათაშორისოდ, მაგრამ მაინც საგანგებოდ აღნიშნავს, რომ პიესის შემოთავაზებული ინტერპრეტაცია სწორედაც მისეულია („ჩვენი ისტორიული კონცეფციით“), რაც არ გამორიცხავს შესაძლებლობას, რომ ამგვარი ინტერპრეტაცია, შესაძლოა, მთლიანად არც ემთხვეოდეს დრამატურგისეულ ხედვას.

საერთოდაც და ზოგადადაც, გმირი ვერც იქნება ირგვლივ, რადგან „გმირს წარმოშობს პროგრესისთვის მებრძოლი კლასი, მოწინავე კლასი“ (ბერძენიშვილი 1971: 285), ხოლო „საზოგადოებრივ სარბიელზე არა ჩანს შემოქმედი კლასი, რომ ხალხს უთავოს, წინ წაუძღვოს მას და პროგრესის გზით წაიყვანოს“ (ბერძენიშვილი 1971: 284). რაც შეეხება იმ ადამიანებს, რომლებიც, პიესის მიხედვით, კახაბერს ელიან ან კახაბერის სახელის (მხოლოდ სახელის!) ირგვლივ დარაზმულან, ისინი, ძველ „კლასობრივ“ ჩარჩოებში ჩარჩენილნი, მოკლებულნი არიან ყოველგვარ ნაყოფიერებას, ყოველგვარ წარმოშობა უნარს და, ამდენად, ვერც წარმოშობენ, ვერც დაბადებენ ახალ გმირს, ანუ ახალ „კლასს“: „ის ხალხი, ორმოდან ამოსულ კახაბერს რომ მისვლია, გმირის წარმოშობი და ქვეყნის დამხსნელი კლასი არ არის, რადგან ის არაა ძველის წინააღმდეგ აჯანყებული კლასი, ახლის შემოქმედი კლასი“ (ბერძენიშვილი 1971: 286).

ისტორიკოსის მსჯელობის გაშლა-გააზრებითა და იდეური კონტექსტის გათვალისწინებით, ცხადი ხდება, რომ ბერძენიშვილი გულისხმობს იმუამინდელ საქართველოში ბურჟუაზიის გამოუჩენლობას,

ხოლო ამ „კლასის“ გაჩენის გარეშე კი, მისი შეხედულებით, ქვეყნის წინსვლა შეუძლებელი გამხდარა. გამოხმაურების ავტორს მიაჩნია, რომ ქვეყნის განსაცდელის საფუძველი სწორედ ახალი „კლასის“ დაუბადებლობა იყო (ანუ კახაბერის ორმოში ყოფნა, ორმოდან ამოუსვლელი), რასაც, სხვა მიზეზებთან ერთად, ასევე, უცხოელთა ძალმომრეობაც განაპირობებდა, ხოლო ქვეყნის განვითარება, და, მათ შორის, უცხოელების ბატონობის დაძლევა კი მხოლოდ ამ ახალ „კლასს“ (ანუ იმუამად და ჯერჯერობით ორმოდან გაუთავისუფლებელ კახაბერს) უნდა ეკისრა.

საქართველოს ისტორიის მკვლევრის შეხედულებით, საერთო-სახალხო ცხოვრებისა თუ სახელმწიფოებრივი წარმატებული სვლის დამამუხრუჭებელი ძალაა „ხალხის და ქვეყნის მოღალატე მთავრები“ (ბერძენიშვილი 1971: 287), რომელთა მისეული შეფასება სრულიად უღმობელია:

ქვეყნის პოლიტიკური დაშლილობის მოღვაწენი, ხალხის უწყალო მძარცველები, ტყვის მსყიდველები, ღალატის ვირტუოზები, დაუნდობლობის, სიცრუისა და მლიქვნელობის ოსტატები, ეს „ბრწყინვალე“ საძაგელნი [...] (ბერძენიშვილი 1971: 285).

დახასიათების სიტყვიერი გამოხატულება იმდენად დაუფარავად მგზნებარე და ცხადად პიროვნულია, გაჭირდება ოდნავ მაინც ეჭვის შეტანა, რომ ავტორის დამოკიდებულებაც, განწყობაც, შეფასებაც სრულიად გულწრფელია. მაგრამ თავადთა თუ მთავართა გადამწყვეტი დანაშაულია, რომ ისინი „რეაქციულ“ „კლასს“ განეკუთვნებიან, რომლის გარემოს დაძლევაც მათ სულაც არ სწადიათ, რითაც ხელს უშლიან „პროგრესული“ „კლასის“ ასპარეზზე გამოსვლასა და სამომავლო გზის გაკვალვას:

თავად-მთავრები გვიანფეოდალურ საქართველოში საზოგადოებრივი განვითარების შეფერხების ნაყოფნი არიან, საზოგადოებრივი რეაქციის ნაშობნი არიან, თავს ღვიძლ სტიქიონში გრძნობენ და მასვე (რეაქციას) ემსახურებიან (ბერძენიშვილი 1971: 285).

რეცენზენტს არანაირად სადავოდ არ მიაჩნია, რომ იმ ხანად სწორედ ამ შემაფერხებელ-დამაბრკოლებელი „კლასის“ მმართველობის გამო აღმოჩნდა ქვეყანა ჩიხში, რაც მხატვრულად – დრამატურგის მიერ – კახაბერის ორმოში ყოფნით გადმოიცა: „დღეს ამ თავად-მთავრების ამინდია და ასე დარჩება, ვიდრე ქვეყანა ჩიხშია მოქცეული. და ვიდრე ქვეყანა ჩიხშია, გმირი კახაბერი ორმოშია“ (ბერძენიშვილი 1971: 285).

ქართველ ფეოდალთა უმოწყალო დაგმობის შემდგომ ისტორიკოსის დაუნდობელი შეფასება სწვდება, ასევე, ქართულ ინტელექტუალურ ფენასაც, – „ამ უქნარა ნაცარქექიათა ბანაკს, რომლის იდეური გამომხატველი არის როსტომ ბრძენი“ (ბერძენიშვილი 1971: 285), და სწორედ ისინი, რომლებიც პოლიკარპე კაკაბაძის შემოქმედებაში დრამატურგისათვის ასე ჩვეული ნაცარქექიების სახით იხატებიან, გამოხმაურების ავტორის სიტყვებით, ირგვლივ ამკვიდრებენ ყოვლისგამჭოლ უიმედობასა და ცხოვრების უშინაარსობის განცდას:

ყველაფერი ეს საზოგადოებრივი ცხოვრების მოდუნების, უმოძრაობის ნიადაგზე შექმნილი ფილოსოფიაა, [...] რომელიც ბრძოლა-შრომისაკენ კი არ მოუწოდებს, არამედ უშრომელობას, უქმად გდებას ამართლებს. ეს ჩივილი წუთისოფლის დაუნდობლობაზე, მის ეფემერულობაზე და ამაოებაზე ლეიტმოტივად მოჰყვება გვიანფეოდალური ხანის ქართულ აზროვნებასა და მის ნიშანდობლივ მხარეს შეადგენს (ბერძენიშვილი 1971: 287).

სავარაუდოა, ისტორიკოსის თვალსაზრისი, რომელიც ტექსტში მაინც ნაკლებად მკაფიოდაა გამოთქმული, წარმავალობის თუ განწირულობის ეს მძაფრი განცდა განპირობებულია არა სამყაროს საერთო-საზოგადო ალქმით, მოაზროვნისეულ-ხელოვანისეული ხედვის კუთხით, პირადი დამოკიდებულებით ან პირადი არჩევანით, არამედ მომაკვდავი „კლასის“ ისტორიული უსასოობის, უმომავლობის გრძნობით, რადგან, მარქსისტული თვალსაზრისით, ინტელექტუალურ-სახელოვნო ფენა ყოველთვის ასახავს იმ „კლასის“ განწყობებს, რომელმაც ის წარმოშვა და რომელიც მას კვებავს.²³ ამ

განწყობებს ნიკო ბერძენიშვილი ფართო გაგებით უწოდებს რომანტიზმს, მაგრამ, მისი აზრით, ის, რაც მან აღწერა, არის „რომანტიზმი არა რევოლუციური, არამედ რეაქციული“ (ბერძენიშვილი 1971: 287). ერთი მხრივ, „პროგრესული“, ანუ „რევოლუციური“ და, მეორე მხრივ, „რეაქციული“ რომანტიზმის ამგვარი გამიჯვნა ჩვეული იყო მარქსისტული ლიტერატურისმცოდნეობისათვის ან, ზოგადად, მარქსისტული კულტურის კვლევებისათვის: ამგვარი მეთოდურ-იდეოლოგიური განასხვავებით, ქართულ ლიტერატურაში პირველის მაგალითად მიჩნეული იყო ნიკოლოზ ბარათაშვილი, მეორის ნიმუშს კი ვახტანგ ორბელიანი წარმოადგენდა.²⁴ ნიშანდობლივი და მოსალოდნელია, რომ „პროგრესული“ რომანტიზმის წარმომადგენლად ნიკო ბერძენიშვილიც ასახელებს სწორედ ბარათაშვილს, რომლის „რევოლუციური“ უწყება მას ბუნებრივად მიაჩნია, „იმითომ, რომ ამ დროს ქართული ცხოვრება უკვე გამოსული იყო ინერტული უმოძრაობიდან და ახლის შენება იწყებოდა“ (ბერძენიშვილი 1971: 287), ბუნებრივად იმდენად, რამდენადაც, ისტორიკოსის შეხედულებით, რომელიც ადრეც გამოითქვა ამ გამომხატურებაში, ქართულ ნიადაგზე სწორედ ამ დროს, ანუ მეცხრამეტე საუკუნიდან ისახებოდა „ბურჟუაზიული ურთიერთობა“ (ბერძენიშვილი 1971: 283), რაც იმ დროსა და გარემოში „პროგრესულ“ მოვლენად უნდა ყოფილიყო მიჩნეული.

მაგრამ მანამდელ, „გვიანფეოდალურ“ ჩივილს წუთისოფლის ამაოებისა თუ მუხანათობის გამო, როგორც ბერძენიშვილი გულისხმობს, განაპირობებდა წარმავალი „კლასის“ უნუგეშობა, ხოლო შემდგომდროინდელ მოწოდებას „ახლის მშენებლობის“ (ბერძენიშვილი 1971: 287) დასაწყებად საფუძვლად ედო მომავალი „კლასის“ წარმატებისა და გაფურჩქვნის იმედები. ეს დამოკიდებულება, ეს კავშირი კი, ისტორიკოსის აზრით, მხოლოდ მარქსიზმმა – სახელდებით მარქსიზმმა – ახსნა (სხვათა შორის აქ, გამომხატურების მთელი ტექსტის მანძილზე, ერთადერთხელაა ღიად დასახელებული „მარქსიზმი“): საზოგადოების განვითარების სწორი პასუხიც და მისი ასახვა-გამოხატულების კანონზომიერებანიც, „ცის გასაღები“, ყოველგვარი „მისტიკური გამოუცნობლობის“ უკუგდებით, „დიდი ხანია, აღმოაჩინეს მარქსიზმის კლასიკოსებმა და იქ გამოუცნობი ამ მხრივ აღარა არის რა“ (ბერძენიშვილი 1971: 287).

იმ ეტაპზე, როცა ფეოდალიზმი „პროგრესული“ წყობა იყო, მაშინ ხელოვნებასაც საფუძვლად ედო „დაუღალავი შრომის, მედგარი ბრძოლის და უდრეკი წინსვლის ფილოსოფია“ (ბერძენიშვილი 1971: 287), რისი გამოხატულების მაგალითებადაც დასახელებულია იოვანე საბანისძისა და გიორგი მერჩულის, გიორგი ათონელისა და გიორგი მცირის ნაწარმოებები, და მკითხველიც „სწორედ იქ იპოვის შემოქმედ საზოგადოებას, იპოვის გმირებს“ (ბერძენიშვილი 1971: 287). ფეოდალიზმის ეს აღმავლობა საქართველოში, როგორც ითქვა, გრძელდება მეცამეტე საუკუნის დასაწყისამდე, – ამდენად, ეპოქა გმირულია და „არც კომედიის სარბიელია ქართული ფეოდალური ურთიერთობის აღმავლობის ეს ხანა“ (ბერძენიშვილი 1971: 287-288), მაგრამ ეს წყობა „ჩიხში“ აღმოჩნდება და თანდათანობით ის „რეაქციული“ ხდება, და მაშინ ასპარეზზე გამოდიან „როსტომ-გოსტაშაბ-ლიპარიტები“ (ბერძენიშვილი 1971: 287), რის გამოც ამ ხანის დასახატავად პოლიკარპე კაკაბაძე, შემფასებლის აზრით, გონივრულად ირჩევს კომედიას.

აღსანიშნავია ისიც, რომ „გვიანფეოდალური ხანის“ გამო მსჯელობისას, რომლის ქრონოლოგიური საზღვრებად ისტორიკოსი საქართველოში მეცამეტე-მეთვრამეტე საუკუნეებს მიიჩნევს (ბერძენიშვილი 1971: 283), იგი ცნება „რომანტიზმს“ საკმაოდ ფართო გაგებით – თითქოს ანაქრონისტულად – იყენებს და არ უკავშირებს კონკრეტულად ევროპულ ან ქართულ კულტურაში რომანტიზმად აღიარებულ მიმდინარეობას, რომელიც კონკრეტულად უფრო მოგვიანო ხანის ნაკადს აღნიშნავს.²⁵

ამავე დროს, ნიკო ბერძენიშვილი წამოჭრის საკითხს მეფის ადგილის გამო ისტორიასა და პიესაში, და გაცხადებულ ეჭვს გამოთქვამს, რამდენად მართებულია პიესის სახელწოდებად მეფის სახელის არჩევა. უნდა ითქვას, რომ მარქსიზმის სტალინურ ინტერპრეტაციაში – განსაკუთრებით,

მის იდეოლოგიურ-კულტურულ გამოვლინებაში – მეტად მნიშვნელოვანია ლიდერის („ბელადის“) ფიგურა, რომელსაც ისტორიულ განზომილებაში მეფე განასახიერებდა. თითქოს უცნაურია, რომ მეფე, ამ შეხედულებით, მონყვეტილი იყო თავის „კლასს“ (არცთუ იშვიათად დაპირისპირებულიც კი იყო მასთან) და – თუ უმეტესად არა, ხშირად – ხალხის „პროგრესულ“ მეთაურს წარმოადგენდა. თუმცა, ბერძენიშვილის აზრით, „საზოგადოებრივი შეფერხების, საზოგადოებრივი ჩიხის ერთ-ერთი გამოხატულება იყო ის, რომ მეფეს გვიანფეოდალურ საქართველოში ხალხი არ ჰყავდა“ (ბერძენიშვილი 1971: 285), რის გამოც, მარქსისტული თეორიის მიხედვით (თუ საწინააღმდეგოდ?!), „მეფე გვიანფეოდალურ საქართველოში ქვეყნის პროგრესულ ძალთა შემკრების როლში (ენგელსი რომ აღნიშნავს) ვერ გამოდიოდა“ (ბერძენიშვილი 1971: 285). ამდენად, ისტორიკოსი ეთანხმება პიესის ავტორს, როცა იგი ვერაფრისმქმნელ „დავით მერვეს ტრაგიკომიკური სიტბოთი ხატავს და არსებითად ნაცარქექიათა წრეში ათავსებს“ (ბერძენიშვილი 1971: 285). გასათვალისწინებელია, რომ იმ დროს, როცა ნიკო ბერძენიშვილი წერდა თავის გამოხმაურებას, პოლიკარპე კაკაბაძის პიესას ეწოდებოდა „დავით მერვე“, რაც ავტორის არასწორ გადაწყვეტილებად მიაჩნდა ნაწარმოების შემფასებელს და ამიტომაც მოუწოდებდა დრამატურგს, არ დაეკავშირებინა პიესის შინაარსი კონკრეტული მეფის სახელთან:

სჯობდა, რომ ასეთი ისტორიული ნაწარმოები, რომელიც საქართველოში გვიანფეოდალური ხანის მთელს ეპოქას შეეხება, არ ყოფილიყო მიმდგრებული რომელიმე მეფის სახელთან და ამ ნაწარმოებს იგივე ძველი სახელი „კახაბერის ხმალი“ აღდგენოდა (ბერძენიშვილი 1971: 288).

ძნელი სათქმელია, რამდენად გაითვალისწინა დრამატურგმა ისტორიკოს-რეცენზენტის ეს რჩევა, მაგრამ უეჭველია, რომ ნაწარმოებს შემდგომში, მართლაც, დაუბრუნდა ადრეული სახელწოდება – „კახაბერის ხმალი“. ამ სათაურით გამოიცა ის საბოლოოდ ავტორის სიცოცხლეში და საბოლოოდ ამგვარი სახელდებითვე დამკვიდრდა მწერლობაშიც და თეატრშიც.²⁶

თუმცა ამ რჩევის გამოთქმამდე მკვლევარი სწორედაც პიროვნულად მეფეს, – ამ შემთხვევისას, ერეკლე მეორეს, – მიაწერს განსაკუთრებულ ღვაწლს „პროგრესული ძალების“ მეთაურობისა და საქართველოს რუსეთთან დაკავშირების საქმეში:

ქართული ფეოდალური საზოგადოების პროგრესულმა ნაწილმა გმირი ერეკლეს მეთაურობით პირველი დიდი გამარჯვება მოიპოვა: ბარბაროსული გარემოცვის გარღვევით გვიანფეოდალური ჩიხის მთავარი ბურჯი მოიშალა და პროგრესულ ძალთა წინსვლა-განვითარების გზა პროგრესულ რუსეთთან კავშირით უზრუნველყო (ბერძენიშვილი 1971: 288).

ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ შუა საუკუნეთა საბჭოური ისტორიოგრაფია ყოველთვის გამოაცალკევებდა „პროგრესულ მეფეებს“, რომელთა პორტრეტებში (მაგალითად, რუსეთში – ივანე მრისხანე და პეტრე დიდი, საქართველოში – დავით აღმაშენებელი და ერეკლე მეორე) უმეტესწილად ადვილი ამოსაცნობი უნდა ყოფილიყო (ანუ წინასწარ „ნაწინასწარმეტყველები“) კომუნისტი ბელადის, იოსებ სტალინის, სახე.

ღირსშესანიშნავია, რომ ბერძენიშვილისეული გამოხმაურება კაკაბაძის პიესის გამო გამოქვეყნდა მაშინ (1955 წლის 8 აპრილს), როცა სტალინი უკვე ორი წლის გარდაცვლილია (მისი გარდაცვალების ოფიციალურ თარიღად მიჩნეულია 1953 წლის 5 მარტი), მაგრამ საბჭოთა კავშირის კომუნისტურ მმართველობას ჯერ არ დაუგმია ეგრეთ წოდებული „პიროვნების კულტი“, რაც 1956 წელს, საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის მეოცე ყრილობაზე (14-25 თებერვალი) მოხდა, რის შემდეგ კარგა ხნის განმავლობაში ყურადღება მახვილდებოდა არა ბელადებსა და მათს საქმიანობაზე, არამედ მხოლოდ „კოლექტიურ მმართველობაზე“. ამდენად, მკვლევრის მსჯელობანი პიროვნების მნიშვნელობის შესახებ ისტორიულ მოვლენათა განვითარებისას მაინც ორჭოფულია. ბერძენიშვილი მკაფიოდ იწონებს იმას, რასაც პიესის შინაარსში თავად ხედავს: რომ ისტორიულ პროცესებს, – რასაც

იგი „ისტორიული პროგრესის“ თვალსაზრისით განიხილავს, – წარმართავს არა ერთი კონკრეტული ისტორიული პიროვნება, არა რამეგვარი მეთაური, წინამძღოლი, „ბელადი“, არამედ „პროგრესული ძალები“ (ანუ „პროგრესული კლასი“), რაც განაპირობებს იმას, რომ მითოსური კახაბერი „კახაბერის ხმალში“, ფაქტობრივად, არც კი ჩანს, – იგი, ვის ირგვლივაც თითქოს უნდა დარამბულიყვნენ აჯანყებულები, პიესის ბოლომდე, საერთოდ, უხილავად რჩება (თუ არ ჩავთვლით მოგვიანებით გაჩენილ „პროლოგს“, რომელსაც არც შეეხება რეცენზენტისეული გამოხმაურება). თუმცა თავად პიესის მიზანსწრაფვისათვის მნიშვნელოვანია კახაბერის არა ისტორიული, არამედ სწორედ მითოსური სახე, რაც იმითაცაა განპირობებული, რომ იგი მართლაც არაა ისტორიული პერსონაჟი. „პ. კაკაბაძე მართალია, როცა კახაბერს ნახევრად რეალურ, სანახევროდ სიმბოლურ პირად წარმოგვიდგენს, როცა ამ გმირთან დაკავშირებული ყველა მოვლენა არც დასაჯერებელია, არც დაუჯერებელი“ (ბერძენიშვილი 1971: 286), – მიაჩნია ნიკო ბერძენიშვილს. მაგრამ, მისივე შეხედულებით, კახაბერი იმიტომ არაა რეალური არსება, რადგან ჯერ არც დაბადებულა, არ წარმოშობილა ის „კლასი“, რომელიც სათავეში ჩაუდგებოდა ქვეყნის განვითარებას:

კახაბერი ასეთი კლასის შვილი არ იყო, რადგან ასეთი კლასი ქართულ სამოგადოებრივ სარბიელზე ჯერ კიდევ არ გამოსულიყო. ამდენად, გმირი კახაბერი არარეალურია და ჩვენი ავტორისათვის ალღოს არ უღალატნია, როცა კახაბერი რეალურ მოქმედ პირად არ გამოიყვანა თავის კომედიამ (ბერძენიშვილი 1971: 288).

ხოლო ეს მდგომარეობა, – გმირის უჩინარობა, – ისტორიკოსის შეხედულებით, ასეც გაგრძელდება მანამ, სანამ არ დაბადებულა ახალი, „პროგრესული“ კლასი, „ვიდრე გმირი კლასი, ახლის შემოქმედი კლასი არ წარმოიქმნება და კახაბერს არ შობს“ (ბერძენიშვილი 1971: 287).

ისევ და ამჯერადაც, რა თქმა უნდა, ძნელია, გადაჭრით და უეჭველად განისაზღვროს, თუ რამდენად ეთანხმება ერთმანეთს ან თუნდაც ახლოსაა ერთმანეთთან, ერთი მხრივ, ავტორისეული წარმოდგენა და შეხედულება, ხოლო, მეორე მხრივ, ინტერპრეტატორისეული აღქმა და გაგება.

საყურადღებოა, რომ პიესის დასასრულს შორიდან გამომკრთალ კახაბერს, ხალხის სახითა და სახელით, ხმალი გადაეცემა, მაგრამ ამ სცენას რეცენზენტი განზე ტოვებს და არც კი ცდილობს მის ისტორიულ-იდეოლოგიურ ახსნას.

როგორც უკვე ითქვა, „კახაბერის ხმალში“ დახატული წარმოსახვითი წარსული სამყარო, ავტორის ჩანაფიქრით, მოწყვეტილია ისტორიულ გარემოს და ის სინამდვილეში მითოსური სამყაროა, ხოლო მითოსური თვალსაზრისით ყოველთვის და ყველგან უყურადღებოდ ტოვებს ერთადერთს, განუმეორებელს, ინდივიდუალურს, პიროვნულს. მარქსისტული იდეოლოგიაც, რომელიც ნიკო ბერძენიშვილმა პიესის ანალიზის იარაღად თუ ხერხად გამოიყენა, მთლიანად უგულებელყოფს ცალკეული ადამიანის პიროვნულ ღირებულებას, თუკი მას არ გააჩნია „კლასობრივი“ განზომილება. ამ მხრივ, დრამატურგისა და ისტორიკოსის ხედვები ერთმანეთს დაემთხვა, – მთლიანისაგან („კოლექტივისაგან“) გამოცალკევებული, ერთეული პიროვნება არ იმსახურებს, არ მიიპყრობს განსაკუთრებულ გულისყურს, – თუმცა, ამგვარი თანამთხვევისას, როგორც ჩანს, მაინც სავსებით განსხვავებული იყო დრამატურგისა და ისტორიკოსის იდეური საყრდენები, ყალიბები, ბიძგები.

შეიძლება საჩინოდ გამოითქვას, რომ საბჭოთა საქართველოში – ისევე, როგორც ყველგან, სადაც კომუნიზმი ბატონობდა – ტექსტების იდეოლოგიური ტყვეობა გამოიხატებოდა არა მარტო იმით, როცა თავად ტექსტს, მეტად თუ ნაკლებად, განაპირობებდა კომუნისტური იდეოლოგია, რომელიც მას ყოველთვის მოაქცევდა ხოლმე იდეოლოგიის ტყვეობაში (და ეს იყო ტყვეობის ერთი სახეობა!), არამედ იმითაც, როცა უკვე არსებული ტექსტები, – მათ შორის, კლასიკური ნაწარმოებები, – ექცოდნენ მარქსისტულ-კომუნისტური იდეოლოგიური ინტერპრეტაციის ტყვეობაში (და ეს ტყვეობის მეორე სახეობა იყო!), რაც ამ ტექსტებს ხშირად თუ უმეტესად აცლიდა, დააშორებდა ან თუნდაც უფერმკრთალებდა მათ ნამდვილ ავტორისეულ შინაარსს. თუმცა პატიოსნად და გამოკვეთილად უნდა

მიიჩნია ისტორიის მარქსისტული ახსნა; გამოთქმულია ამგვარი შეხედულებაც, რომელიც მისი უმცროსი თანამშრომლების წრიდან მომდინარეობს: „ნიკო ბერძენიშვილი ორთოდოქსი მარქსისტი იყო და, ამდენად, სავსებით გულწრფელად სჯეროდა კომუნისტური იდეალებისა“ (ხომტარია-ბროსე 1998: 96).

- 13 თავად ეს ნაშრომი („О диалектическом и историческом материализме“) შეტანილი იყო უავტოროდ გამოსულ ოფიციალურ საყოველთაო სახელმძღვანელოში: „საკავშირო კომუნისტური პარტიის (ბოლშევიკებისა) ისტორია: მოკლე კურსი“ (როგორც ამ წიგნის მეოთხე თავის მეორე ქვეთავი), რომელიც წიგნად პირველად 1938 წელს გამოქვეყნდა: (ისტორია 1938: 99-127); ნაშრომი შესულია სტალინის ტომეულებში: (სტალინი 1997: 253-282). არსებობს ქართული ცალკე გამოცემაც: (სტალინი 1940). ამ წიგნის საგანგებო და სავალდებულო შესწავლა, რომელსაც სტალინის პერიოდის ყველა საბჭოურ დაწესებულებაში ყოველკვირეული „პოლიტიკური განათლების“ საგანგებო დღე ეთმობოდა, მხატვრულად (სარკასტულად!) ასახული აქვს ა. სოლჟენიცინს თავის რომანში „პირველ გარსში“: (სოლჟენიცინი 2006: 527-536); რომანის ოთხმოცდამეოთხე, საგანგებო თავს, სადაც აღწერილია ერთი ამგვარი „მეცადინეობა“ სამეცნიერო-კვლევითს ინსტიტუტში, სახელად ჰქვია „მონინავე მსოფლმხედველობა“ („Передовое мировоззрение“).
- 14 სტალინთან პირადი შეხვედრისას მკაფიო მეთოდურ თუ კონკრეტულ მითითებებს იღებდა თავად ნიკო ბერძენიშვილიც (სიმონ ჯანაშიასთან ერთად), რაც აღწერილია კიდევ ისტორიკოსის ჩანაწერებში: (ბერძენიშვილი 1998: 97-107).
- 15 იხ. თუნდაც: „ამისთვის აღმოსცენდეს მიზეზი ცოდვათა სიმრავლითა საქართველოსა მოოჯრებისანი“ (მეტრეველი 2008: 527); „იქმნა მოწვევა სრულიადისა ღმრთისა რისხვისა და განირვა ქართველთა ნათესავისა სიმრავლისათვის უსჯულობათა ჩვენათვის. და იქმნა უკუქცევა სუესკანისა ბედისა, მალლისა და საჩინოსა დავითიანისა დროშისა გამარჯუებულისა“ (მეტრეველი 2008: 533).
- 16 საფიქრებელია, რომ ამგვარ საფუძველთა მომზადების აღწერასა და განხილვას უნდა მიძღვნიდა ნიკო ბერძენიშვილის დაუმთავრებელი ნაშრომი, რომელსაც თავად ავტორი საარქივო წყაროებში „ყოთლუს“ უწოდებს და რომელსაც მისი ტომეულების გამომცემლებმა – ისტორიკოსის გარდაცვალების შემდეგ – პირობით სახელად დაარქვეს „XI-XIII საუკუნეების საქართველოს ისტორიიდან“: (ბერძენიშვილი 1974: 25-242).
- 17 ალბათ ზედმეტი არ იქნება შევნიშნოთ, რომ ისტორიკოსი შუა საუკუნეების განხილვით არ იფარგლებოდა და საკუთარი ხედვით, სიღრმისეულად განხილული აქვს მეცხრამეტე საუკუნის საქართველოს ისტორიაც, მაგალითად, – მეტად შთაბეჭდილად, – აბელ კიკვაძის ნაშრომის რეცენზიაშიც: (ბერძენიშვილი 1971: 250-277).
- 18 ამ მხრივ, ალბათ, იშვიათი გამონაკლისია საქართველოს ნამდვილი ადგილის (ყოველ შემთხვევაში, კულტურული ადგილის) განაზრებითი ძიება არა ევროპაში, არამედ აზიაში, – შესამჩნევი ანტირუსული ელფერით, – როგორც ის გამოიხატა ვახტანგ კოტეტიშვილის პუბლიცისტიკაში: ვახტანგ კოტეტიშვილი, „უკან, აზიისაკენ“ (1920) (კოტეტიშვილი 2016: 162-163); ამგვარი განწყობა, სხვათა შორის, გამოვლინდა ჟურნალ „ლეილას“ (1920-1924) ირგვლივ თავმოყრილ ინტელექტუალურ-კულტურულ წრეში (იოსებ გრიშაშვილი, გრიგოლ რობაქიძე, აკაკი პაპავა, ვახტანგ კოტეტიშვილი).
- 19 საგულისხმოა, რომ სწორედ საქართველოს ევროპული ორიენტაციის გამო – თუნდაც რუსეთის გზით – საუბრობს ბერძენიშვილი პირადად სტალინთან 1945 წლის 20 ოქტომბერს და სტალინი ეთანხმება კიდევ ისტორიკოსს: „სწორად მიაჩნია ჩემი ფორმულა, რომ საქართველო ევროპული ქვეყანა იყო და რომ ის [რუსეთთან შეერთებით] კვლავ დაუბრუნდა ევროპული განვითარების გზას“ (ბერძენიშვილი 1998: 99).
- 20 სტალინური ბრძოლა „კოსმოპოლიტიზმის“ წინააღმდეგ ასახულია იმდროინდელი საბუთების კრებულში: (სტალინი 2005); ამ იდეოლოგიური შეტევის კონკრეტულ ეპიზოდებს ქართულ სამეცნიერო-სალიტერატურო გარემოში ასახავს მონანილის მოგონება (ბარამიძე 1987: 140-149).
- 21 კლასობრივი სოლიდარობა დაყენებულია უფრო მაღლა ეროვნულ სოლიდარობასთან შედარებით ბერძენიშვილის ამ ჩანაწერში: „კლასთა ბრძოლაში ამა თუ იმ კლასის მიერ ბრძოლის საშუალებად უცხო ძალისათვის მიმართვა, უცხო ძალის მოშველიება პრინციპულად დაუშვებელი სრულიადაც არაა და ჩვენი მხრით დაგმობას ყველგან და ყოველთვის სრულიადაც არ ხვდება. თუ ასეთი რამ ისეთ მიზანს ემსახურება, რომელიც საზოგადოებრივ პროგრესს ჰგულისხმობს (კლასთა ბრძოლის გაფართოება-გაღრმავებას), ის დასაშვებია“ (ბერძენიშვილი 1998: 107).
- 22 კიდევ მეტი, სხვაგან, თავის ჩანაწერში, ბერძენიშვილს მიაჩნია, რომ ქვეყანას განასახიერებს მხოლოდ „პროგრესული კლასი“: „ქვეყანას, ჩვენი თვალსაზრისით, კლასობრივი ურთიერთობის პირობებში ის კლასი ასახიერებს, რომელიც უპირატესად პროგრესის მატარებელია“ (ბერძენიშვილი 1998: 108).
- 23 დაწვრილებით იხ. (ლიფშიცი 1978: 293-331).
- 24 ამგვარი თვალსაზრისითაა განმსჭვალული ქართულ აკადემიურ სივრცეში ყველაზე გავრცელებული

მიმოხილვითი ნაშრომი რომანტიზმის შესახებ, რომელიც საქართველოში კომუნისტური მმართველობის პერიოდში ხუთჯერ გამოქვეყნდა და რომელიც პირველად სწორედ სტალინურ ხანაში გამოიცა (მახარაძე 1948); ბოლო გამოცემა (მახარაძე 1990).

- ²⁵ თუმცა ამ ცნებას – „რომანტიზმს“ – სხვებიც და სხვაგანაც ამგვარადვე ფართო მნიშვნელობას ანიჭებდნენ: მაგალითად, კიტა აბაშიძე – ქართულ კულტურაში („პოლიტიკური რომანტიზმი“, 1905), ან კარლ შმიტი-ვეროპულ კულტურაში („Politische Romantik“ – „პოლიტიკური რომანტიზმი“, 1919).
- ²⁶ დრამატურგის შემოქმედებით მემკვიდრეობაში მაინც დარჩა რამდენიმე სხვა პიესა, რომელთა სათაურები უკავშირდება მეფეთა სახელებს: „მეფე ვახტანგ პირველი გორგასალი“ (1939-1946), „დემეტრე მეორე“ (1945-1971), „მეფე ბაგრატ მეშვიდე“ (1912-1968; საბოლოო სახელწოდებით: „ბაგრატ მეშვიდე, ქეთევანი და კირიონი“).
- ²⁷ ნარკვევის საკითხის გამო ავტორის მოხსენება წაკითხული იქნა კონფერენციაზე „ბოლშევიზმი და ქართული ლიტერატურა: 1941-1956“, რომელიც ჩატარდა შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტში 2019 წლის მაისში; მოხსენების ტექსტი – სათაურით „ისტორიული პიესის იდეოლოგიური ინტერპრეტაცია: ნიკო ბერძენიშვილის გამომხატველობა პოლიკარპე კაკაბაძის „კახაბერის ხმლის“ გამო“ – გამოქვეყნდა კონფერენციის მასალების კრებულში: (ბოლშევიზმი 2019: 489-507).

დამოწმებანი

- ბარამიძე 1987:** ა. ბარამიძე, „კოსმოპოლიტიზმის წინააღმდეგ ბრძოლის ისტორიიდან“, წიგნში: ა. ბარამიძე, *ახლო წარსულიდან (მოგონებანი)*, თბილისი, მეცნიერება.
- ბერძენიშვილი 1955:** ნ. ბერძენიშვილი. „პ. კაკაბაძის 'დავით მერვე'“, *ლიტერატურული გაზეთი*, N 14, 8 აპრილი.
- ბერძენიშვილი 1971:** ნ. ბერძენიშვილი. *საქართველოს ისტორიის საკითხები*, წიგნი V, თბილისი, მეცნიერება.
- ბერძენიშვილი 1974:** ნ. ბერძენიშვილი. *საქართველოს ისტორიის საკითხები*, წიგნი VII, თბილისი, მეცნიერება.
- ბერძენიშვილი 1998:** ნ. ბერძენიშვილი. „შეხვედრა სტალინთან“, *ცისკარი*, N 1.
- ბოლშევიზმი 2019:** ბოლშევიზმი და ქართული ლიტერატურა: მეორე მსოფლიო ომის დაწყებიდან სკკპ მე-20 ყრილობამდე (1941-1956), თბილისი, მნიგნობარი.
- გურამიშვილი 1955:** დ. გურამიშვილი. *თხზულებათა სრული კრებული – დავითიანი*, თბილისი, სახელგამი.
- ვალენსკი 1954:** Ю. Валенский. Академик Е. А. Косминский и вопросы интерпретации истории Средних веков в советской школе, Мюнхен: Единение.
- ისტორია 1938:** *История Всесоюзной коммунистической партии (большеви́ков): Краткий курс*, Москва, Партиздат, 1938.
- კაკაბაძე 1936:** პ. კაკაბაძე. *ყვარყვარე თუთაბერი*, ტფილისი, ფედერაცია.
- კაკაბაძე 1954:** პ. კაკაბაძე. *რჩეული თხზულებანი: პიესები*, თბილისი, სახელგამი.
- კაკაბაძე 1971:** პ. კაკაბაძე. *დრამატული პოეზია: ორ ტომად, ტომი I*, თბილისი, ხელოვნება.
- კაკაბაძე 1973:** პ. კაკაბაძე. *დრამატული პოეზია: ორ ტომად, ტომი II*, თბილისი, ხელოვნება.
- კაკაბაძე 2003:** მ. კაკაბაძე. „პოლიკარპე კაკაბაძე“, წიგნში: *ქართველ მწერალთა ცხოვრების გზა*, ნაკვეთი მეორე, თბილისი, ციციანათელა.
- კაკაბაძე 2011:** მ. კაკაბაძე. „ეროვნული გმირის იდეა პოლიკარპე კაკაბაძის 'ვახტანგ გორგასალსა' და 'კახაბერის ხმალში'“, *ლიტერატურული ძიებანი*, 24, თბილისი.
- კეკელიძე 1972:** კ. კეკელიძე. „დ. გურამიშვილის თხზულებათა კომენტარები“, წიგნში: კ. კეკელიძე, *ეტყუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან*, XI, თბილისი, მეცნიერება.
- კიკნაძე 2008:** ზ. კიკნაძე. *ქართული ფოლკლორი*, თბილისი, თსუ გამომცემლობა.
- კოტეტიშვილი 2016:** ვ. კოტეტიშვილი. *წერილები*, თბილისი, არტანუჯი.
- ლიფშიცი 1978:** М. А. Лифшиц. Карл Маркс: Искусство и общественный идеал, Москва: Художественная литература.
- ლომინაძე 1979:** ბ. ლომინაძე. „მონღოლთა წინააღმდეგ აჯანყება ქართლში XIII-XIV საუკუნეთა მიჯნაზე“, წიგნში: *საქართველოს ისტორიის ნარკვევები: რვა ტომად, ტომი III*, თბილისი, საბჭოთა საქართველო.

მახარაძე 1948: ა. მახარაძე. *ქართული რომანტიზმი*, თბილისი, სტალინის სახ. თსუ გამომცემლობა.

მახარაძე 1990: ა. მახარაძე. *ქართული რომანტიზმი*, თბილისი, განათლება.

მედვედევ, მედვედევი 2011: Р. А. Медведев, Ж. А. Медведев. *Неизвестный Сталин*, Москва, Время.

მეტრეველი 2008: *ქართლის ცხოვრება*, რედ. რ. მეტრეველი, თბილისი, მერიდიანი/არტანუჯი.

მეფეები 2007: *საქართველოს მეფეები*, თბილისი, ნეკერი.

მოტროშინა 2012: Н. В. Мотрошилова. *Отечественная философия 50-80-х годов XX века и западная мысль*, Москва: Академический Проект.

სოლჟენიცინი 2006: А. Солженицын. *В круге первом*, Москва: Наука.

სტალინი 1940: ი. სტალინი. *ისტორიული და დიალექტიკური მატერიალიზმის შესახებ*, თბილისი, სახელგამი.

სტალინი 1946: И. В. Сталин. *Сочинения*, том 2, Москва: Государственное издательство политической литературы.

სტალინი 1949: И. В. Сталин. *Сочинения*, том 11, Москва: Государственное издательство политической литературы,

სტალინი 1997: И. В. Сталин. *Сочинения*, том 14, Москва: Писатель,

სტალინი 2005: *Сталин и космополитизм. 1945-1953: Документы Агитпропа ЦК*, Москва: Материк.

ლაღანიძე 2011: მ. ლაღანიძე. „ათონის ქართული მონასტრის აღაპების დაგვიანებული გამოცემა“, *ნახნაგი: ფილოლოგიურ კვლევათა წელიწადი*, 3, თბილისი, მემკვიდრეობა.

ხოშტარია-ბროსე 1998: ე. ხოშტარია-ბროსე. „სტუმრად სტალინთან“, *ცისკარი*, N 1.

ჯავახიშვილი 1982: ი. ჯავახიშვილი. *თხზულებათა სრული კრებული*: თორმეტ ტომად, ტომი III, თბილისი, თსუ-ს გამომცემლობა.

ჯანაშია 1935: ს. ჯანაშია. *ფეოდალური რევოლუცია საქართველოში: ნარკვევი ფეოდალიზმის წარმოშობის ისტორიიდან საქართველოში*, ტფილისი, სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა,

ჯანაშია 1949: ს. ჯანაშია, *შრომები*, I, თბილისი, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა.

DRAMATIST'S HISTORICAL PLAY AND HISTORIAN'S IDEOLOGICAL INTERPRETATION: NIKO BERDZENISHVILI'S REVIEW OF "KAKHABER'S SWORD" BY POLIKARPE KAKABADZE

Merab Ghaghanidze

In 1954 play "David VIII" by Polikarpe Kakabadze was published, finally named by the author as "Kakhaber's Sword".

Niko Berdzenishvili's review and comment regarding the play was published in 1955.

The topic of the play is historical and, at first glance, it describes the life in Georgia in the Middle Ages. However, the action of the play is not very much based on real historical events. It may be said that the historical setting given in the play is somewhat generalized, or has a more mythic-folklore character. Thus, the comments of a famous historian regarding the play of the famous playwright seemed unexpected, moreover as Berdzenishvili had never commented about fiction before even if it described more or less real historical events.

In his review Niko Berdzenishvili put forward much topical and essential issues of the history of medieval Georgia from approximately the 8th century to the beginning of the 19th century in

particular, what is much valuable and important, as in his life, he had never written an extensive, thorough or summarizing work about the history of Georgia. It is noteworthy that the play was analysed by the historian in the context of the Marxist-Leninist ideology and the researcher tried to see the history of Georgia on the background of the class struggle and oppositions between the progressive and the reactionary classes. Berdzenishvili's discourse about the progress of feudal Georgia is interesting, when in reality the country was at the brink of demolition at the beginning of the 13th century, the reason for which, in the historian's view, was passive development and inactivity of bourgeois class.

The historian also commented about the issues of nationality and personality in the play and here, again, he founded his views on the Marxist-Leninist ideology. The researcher showed the same approach to the cultural questions and associated them to the class concept of the history as well.

It is biographically important that after the World War II, Niko Berdzenishvili received the directions personally from Joseph Stalin as to how to write the history of Georgia and how to evaluate the events.

As the spirit of play "Kakhaber's Sword" is mythic, neglecting a person or a person's value or importance, and as the historian viewing the play in the context of Marxism, clearly prioritizes a collective to a person, the approaches of the playwright and the historian to this question seem to be the same. However, such a coincidence does not mean that the two had the same views and ideological fundamentals.